

**UNIVERSITATEA “PETRU MAIOR”, TÂRGU-MUREȘ  
FACULTATEA DE ȘTIINȚE ȘI LITERE**

# **TEZĂ DE DOCTORAT**

**- rezumat -**

**CONDUCĂTOR ȘTIINȚIFIC:**

**Prof. univ. dr. Cornel MORARU**

**DOCTORAND:**

**Angela-Daniela MĂGHERUȘAN (PRECUP)**

**TÂRGU-MUREȘ**

**2013**

**UNIVERSITATEA “PETRU MAIOR”, TÂRGU-MUREȘ  
FACULTATEA DE ȘTIINȚE ȘI LITERE**

**MEMORIA TIPARULUI  
PRESA MUREȘEANĂ ÎN SECOLUL XX  
- rezumat -**

**CONDUCĂTOR ȘTIINȚIFIC:**

**Prof. univ. dr. Cornel MORARU**

**DOCTORAND:**

**Angela-Daniela MĂGHERUȘAN (PRECUP)**

**TÂRGU-MUREȘ**

**2013**

**REZUMAT**

## CUPRINS

<b>Argument</b> .....	5
<b>1. Începuturile presei mureșene românești (1845-1920)</b>	
1.1. Repere ale istoriei presei românești .....	11
1.2. Faza corespondențelor mureșene (1845-1918) .....	32
1.3. Mureșul - ultima redută necucerită a gazetăriei ardeleni .....	40
1.4. Un preambul – <i>Românul târnăvean</i> (1913) .....	43
1.5. Prima publicație românească mureșeană – <i>Ogorul</i> (1920) .....	47
1.6. Generația primei „brazde” .....	51
<b>2. Presa mureșeană interbelică (1920-1940)</b>	
2.1. Prezentare generală .....	56
2.2. Viziunea tradițională și europenismul .....	71
2.3. Naționalism și multiculturalitate .....	80
2.4. Limbajul publicistic și bilingvismul .....	91
2.5. Presa culturală .....	101
2.6. Presa politică .....	122
2.7. Presa independentă .....	156
2.8. Presa școlară .....	168
2.9. Presa municipală și județeană .....	180
2.10. Presa profesională și publicitară .....	186
<b>3. Perioada ocupației maghiare și tranziția spre comunism (1940-1947)</b>	
3.1. Căminul Refugiaților Ardeleni - refugiu cultural și identitar .....	195
3.2. Polarizarea presei mureșene între 1944-1947 .....	199
3.3. <i>Egalitatea – Egyenlőség</i> , prima gazetă a județului Mureș după eliberare .....	205
3.4. <i>Înfrățirea</i> – prima gazetă românească din Târgu Mureș eliberat .....	207
3.5. <i>Mureșul</i> – ultima rezistență a presei democratice .....	212
3.6. <i>Graiul munților</i> .....	215

3.7.	<i>Ardealul Nou</i> – perioada începutului (1946-1947) .....	217
3.8.	Apariții ocazionale .....	222
<b>4. Perioada comunistă (1948-1989)</b>		
4.1.	Prezentare generală .....	224
4.2.	Presa politico-informativă .....	236
	4.2.1 <i>Ardealul nou</i> (1948-1952) .....	236
	4.2.2 <i>Steaua roșie</i> (1952-1989) .....	241
4.3.	Apariția jurnalismului radiofonic mureșean - <i>Radio Târgu Mureș</i> .....	256
4.4.	Revista <i>Vatra</i> – marcă a culturii mureșene .....	261
	4.4.1. Perioada de „laborator” – <i>Cadran mureșean</i> (1969-1970) .....	274
	4.4.2. Etapa debutului (1971-1972) .....	277
	4.4.3. Prima fază a dogmatizării (1973-1979) .....	281
	4.4.4. Perioada manipulării manipulatorilor (1979-1982) .....	283
	4.4.5. A doua fază a dogmatizării (1983-1989) .....	284
4.5.	Presa specializată .....	286
4.6.	Presa școlară .....	291
<b>5. Primul deceniu postcomunist (1990-2000)</b>		
5.1.	Din coadă în fruntea listei .....	294
5.2.	Învățarea libertății de expresie (1990-1994) .....	300
5.3.	Inflație jurnalistică la sfârșit de secol (1995-2000) .....	305
5.4.	Presa informativă .....	308
5.5.	Presa culturală și școlară .....	329
5.6.	Presa specializată .....	344
	<b>Concluzii</b> .....	360
	<b>Addenda</b> .....	369
	<b>Bibliografie</b> .....	371

## MEMORIA TIPARULUI PRESA MUREȘEANĂ ÎN SECOLUL XX

- rezumat -

Emblemă a progresului, presa a fost peste tot în lume un trofeu esențial în cursa către modernitate. Adjucecată de unele națiuni mai ușor, de altele mai anevoios, ea a început să scrie istoria paralelă a vremurilor care au animat-o, devenind oglinda uneori fidelă, alteori distorsionantă, a prezenturilor. Românii au avut parte de a doua dintre situații și poate tocmai această luptă grea pentru cucerirea tiparului a făcut ca presa să fie la români o instituție atât de importantă. Iar între români, situația mureșenilor lipsiți până în 1920 de presă românească a fost una și mai puțin fericită.

Motivația lucrării, derivată din activitatea jurnalistică a autoarei desfășurată în perioada 1995-2007<sup>1</sup>, a avut la bază nevoia completării practicii jurnalistice mureșene actuale cu o cercetare detaliată a tradiției locale a domeniului, utilă atât specialiștilor cât și culturii locale în ansamblul său, prin evidențierea rolului pe care gazetăria de limba română l-a avut de-a lungul timpului în evoluția spațiului cultural mureșean care a realizat gradual de-a lungul secolului XX tranziția de la statutul de centru cultural maghiar, ca veche „capitală a secuilor”<sup>2</sup>, la cel de centru cultural reprezentativ pentru peisajul transilvănean și național tocmai datorită specificului său multicultural. De-a lungul unui veac, lucrarea a urmărit de asemenea destinul presei mureșene românești de la statutul de „Cenușăreasă” a gazetăriei românești transilvănene (datorat debutului întârziat din 1920) la poziționarea între județele fruntașe din punctul de vedere al evoluției jurnalistice în timpul primului deceniu postcomunist.

Studiul a realizat în acest scop prima imagine de ansamblu a gazetăriei mureșene de-a lungul unui secol, abordând tangențial, prin intermediul istoriei presei locale, și istoria relațiilor sociale din spațiul mureșean, pentru a susține ipoteza că în contextul general al presei românești, gazetăria Mureșului reprezintă un exemplu relevant pentru studiul evoluției comunicării interetnice din perspectiva jurnalismului. Tema, aplicabilă întregului spațiu ardelean, își găsește la Târgu-Mureș un teren relevant pentru investigarea particularităților acestei evoluții în cazul zonelor marcate social de fluctuația componentei etnice, având ca efect modificarea în timp a raportului minoritate-majoritate.

Analiza presei mureșene românești din secolul XX a urmărit și echilibrarea balanței cercetării înclinate în ultimele decenii spre investigarea presei culturale mureșene, obiectiv

---

<sup>1</sup> În cadrul redacțiilor Radio Contact Târgu-Mureș, Studioul Regional Radio Târgu-Mureș, Antena 1 Târgu-Mureș, Știi TV Târgu-Mureș, BBC România.

<sup>2</sup> Această denumire a orașului, care persistă și în prezent, datează încă din secolul al XIV-lea când Târgu-Mureșul ajungea capitala secuimii, *Székelvásárhely* (Târgul Secuiesc). Denumirea este păstrată din 1370 până în 1616 când Gabriel Bethlen conferă orașului dreptul de municipiu, schimbându-i numele în *Marosvásárhely* (Târgu Mureș). (Traian Popa, *Monografia Orașului Târgu-Mureș*, Târgu-Mureș, 1932, ediție anastatică, Ed. Ansid, Târgu-Mureș, 2005, pp. 16-17).

pentru care lucrarea realizează prima analiză a presei mureșene pe tipuri de publicații (culturale, politice, oficiale, școlare, specializate), în funcție de specificul și adresabilitatea acestora, cu toată relativitatea imprimată demersului de faptul că în perioadele interbelică și comunistă, dar și după aceea, nici o gazetă politică nu avea (prin structura complexă) un conținut strict politic, după cum nici publicațiile independente nu erau întru totul libere de influențe.

În ceea ce privește metoda de analiză, cercetarea publicațiilor s-a realizat în manieră descriptiv-analitică urmărind abordarea presei atât din perspectivă culturală cât și din perspectivă jurnalistică, prin identificarea trăsăturilor specifice ale scrisului jurnalistic din spațiul mureșean, prin analizarea elementelor sale constitutive de formă (limbajul publicistic, formatul editorial, evoluția principalelor genuri journalistice) și de fond (complexul provincial, tradiționalism vs. europenism, naționalism și multiculturalitate).

În același scop, lucrarea propune o periodizare a presei mureșene stabilită pe baza reperelor istorice care au segmentat politic și cultural acest interval: faza corespondențelor mureșene (până în 1918), presa mureșeană interbelică (1920-1940), perioada ocupației maghiare și a tranziției spre comunism (1940-1947), perioada comunistă (1948-1989) și primul deceniu postcomunist (1990-2000). Comparativ cu presa mureșeană a perioadei interbelice care a beneficiat până în prezent de o cercetare minuțioasă, în special în ceea ce privește presa culturală, lucrarea și-a propus întregirea imaginii presei acestei perioade, completarea nivelului mediu de cunoaștere a presei mureșene din perioada comunistă, și mai ales din primul deceniu al perioadei postcomuniste, puțin investigată până în prezent.

Aria geografică de cercetare a presei mureșene are ca punct de plecare teritoriul actual al județului Mureș, ceea ce a determinat includerea presei din orașele Sighișoara, Târnăveni, Luduș și Iernut în obiectul cercetării de-a lungul întregului secol XX, indiferent de perioadele în care acestea au aparținut sau nu administrativ-teritorial județului Mureș. Motivația acestei opțiuni se regăsește în faptul că spațiul mureșean de spiritualitate actual nu mai poate fi separat de tradiția acestor reperi urbanistice și culturale, fiecare dintre ele având o contribuție majoră la definirea identității sale. Este și viziunea lucrării *Publicațiile periodice mureșene 1795-1972*<sup>3</sup>, realizată de Dimitrie Poptămaș și Mózes Júlia, cu o introducere semnată de Vasile Netea, și ulterior a lucrărilor similare *Bibliografia publicațiilor periodice 1989-1994*<sup>4</sup> și *Bibliografia publicațiilor periodice 1995-2000*<sup>5</sup>, lucrări fundamentale pentru studiul presei mureșene. Reghinul are în acest context o situație aparte, ca oraș care a aparținut fără sincope județului Mureș încă din perioada vechiului Comitat Mureș-Turda dintre anii 1876-1920, devenit în perioada interbelică județul Mureș, organizat în jurul a două centre urbane: Târgu-Mureș și Reghin. Mai mult decât atât, Reghinul a reprezentat la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX un spațiu al conservării spiritualității românești mureșene întrucât, spre deosebire de Târgu Mureș, unde în timpul regimului austro-ungar elitele maghiare au impus elementului românesc un registru foarte strict de manifestare, Reghinul a fost prin specificul său sășesc un oraș mai deschis și mai

<sup>3</sup> Dimitrie Poptămaș, Mózes Júlia, *Publicațiile periodice mureșene 1795-1972*, Târgu-Mureș, Ed. Tipomur, 2000.

<sup>4</sup> Fülöp Mária, *Bibliografia publicațiilor periodice 1989-1994*, Biblioteca Județeană Mureș, Târgu-Mureș, 1995.

<sup>5</sup> Anna Vintilă, *Bibliografia publicațiilor periodice 1995-2000*, Biblioteca Județeană Mureș, Târgu-Mureș, 2001.

tolerant față de comunitatea românească, câștigându-și înainte de 1918 renumele de „centru al românilor din județul Mureș.”<sup>6</sup> Ca urmare, presa mureșeană a înregistrat la Reghin unele dintre cele mai durabile proiecte jurnalistice precum *Sămănătorul* (1925-1938) și *Glăsuț al poporului* (1923-1931) în perioada interbelică, sau *Gazeta Reghinului* (1990 - prezent) în perioada primului deceniu postcomunist. Într-o situație asemănătoare s-a aflat și Sighișoara, cu puternicele sale tradiții săsești care nu au anihilat manifestările populației românești, presa românească a Sighișoarei interbelice fiind una plină de efervescență, mai ales politică, spirit reactivat peste timp, după căderea comunismului. Un alt merit al Sighișoarei interbelice a fost, prin editura lui Miron Neagu, rezolvarea crizei editoriale care marca viața literară a provinciei datorită faptului că autorii ardeleni nu găseau spațiu de exprimare prin intermediul editurilor bucureștene.

Titlul studiului, *Memoria tiparului*, are rolul de a sublinia importanța presei ca simbol și reper al memoriei colective, grație mărturiei nealterate pe care această „istorie a unei zile” o oferă posterității. Subtitlul *Presa mureșeană în secolul XX* reflectă o realitate istorică și anume faptul că înaintea debutului jurnalistic propriu-zis în limba română din 1920, Târgu-Mureșul a fost paradoxal, un oraș fără presă românească dar cu gazetari activi, care colaborau la publicațiile existente în alte zone ale Transilvaniei și ale Vechiului Regat, într-o etapă ce reprezintă *faza corespondențelor mureșene* românești (1845-1918), identificată de istoricul și jurnalistul Vasile Netea.<sup>7</sup>

Primul capitol al lucrării, intitulat *Începuturile presei mureșene românești (1845-1920)* prezintă detaliat această fază în care Mureșul a existat doar cu un statut de „corespondent” în peisajul gazetăriei românești ardeleni, grație unei întregi generații de scriitori la gazetă care, lipsiți de canale proprii de exprimare publicistică, și-au găsit refugiu în paginile publicațiilor românești care existau deja, în ciuda piedicilor puse regimul austro-ungar, în celelalte centre ale Transilvaniei sau în Vechiul Regat: Vasile Pop din Chimitelnic (1787-1842), Ioan Rusu (Oros) din Habic (1811-1843), Constantin Romanu-Vivu, Partenie Trâmbițaș (1812-1886), Ioan Pop Maior (1796-1877), Virgil Onițiu (1864-1915), Vasile Ladislau Pop, Nicolae Petra Petrescu (1848-1923), Simion C. Mândrescu (1868-1947), Patriciu Barbu, Zaharia Boiu. Un loc aparte revine în acest context primilor publiciști mureșeni, istoricul și juristul Al. Papiu Ilarian (1827-1877), personalitate de marcă a generației pașoptiste, și vărul său Iosif Hodoș (1829-1880), ambii cu o susținută activitate publicistică la gazete precum *Foaia pentru minte, inimă și literatură*, *Gazeta Transilvaniei*, *Federațiunea*, *Familia*, *Românul*, *Revista Carpaților*, *Tribuna Română*, *Naționalul*, *Instrucțiunea publică*, *Steaua Dunării*, *Uricariul* și în paginile revistei manuscrise *Zorile pentru minte și inimă* pe care au creat-o la Cluj în 1845, prima publicație studentească românească.<sup>8</sup> Prin această modalitate de exil jurnalistic, Mureșul a reușit așadar să existe în gazetăria ardeleană și înainte de 1918, printr-un mecanism de refugiu jurnalistic în care „acasă” însemna orice pagină de gazetă românească deschisă scrisului mureșean.

<sup>6</sup> Traian Popa, *Revoluția din anul 1918 și instalarea stăpânirii românești în Mureș*, în *Gazeta Mureșului*, anul II, nr. 42, 27 noiembrie 1932, p. 2.

<sup>7</sup> Vasile Netea, *Prefață* la vol. Dimitrie Poptâmaș, Mózes Júlia, *op. cit.*, p. 9.

<sup>8</sup> Vasile Netea, *Nasc și la Mureș oameni!*, în *Cadran mureșean*, decembrie 1969, p. 22.

După această fază încheiată odată cu Marea Unire, dar cu o întârziere de aproape un secol față de momentul apariției primului periodic românesc din Transilvania (*Gazeta de Transilvania*, 1838), presa mureșeană debutează în 1920 prin publicația *Ogorul* (1920-1922), reeditând experiența începuturilor presei naționale din prima jumătate a secolului al XIX-lea când literatura poate fi considerată mama-adoptivă a presei românești grație condeielor pe care le-a împrumutat primelor noastre gazete și când cele două categorii generatoare de scris practic se confundă, primii „jurnaliști” de la noi fiind personalități „pervertite” din domeniul literaturii.

Pe aceste coordonate, lucrarea introduce sintagma presei mureșene românești ca *ultima redută necucerită a gazetăriei ardelenne*, dat fiind faptul că până la apariția sa în 1920, în toate centre importante ale Ardealului presa românească izbutise de ani buni să învingă piedicile regimului politic austro-ungar, debutând publicistic prin primele lor gazete românești: Brașovul în 1838 prin *Gazeta de Transilvania*, Blajul în 1847 prin *Organul luminării*, Sibiu în 1853 prin *Telegraful român*, Aradul în 1860 prin *Speranța*, Timișoara în 1875 prin *Pricuriciul*, Gherla în 1878 prin *Amicul familiei*, Reșița în 1885 prin *Opinca*, Caransebeș în 1886 prin *Foaia diecezană*, Baia Mare prin *Gutinul* (1889), Oradea prin *Foaie literară* (1897), Orăștie prin *Bunul econom* (1899), Lugoj prin *Drapelul* (1901), Șimleul Silvaniei prin *Păstorul sufletesc* (1906), Oravița prin *Progresul* (1907), Hațeg prin *Cuvântul adevărului* (1913).

Tehnic și cronologic, apariția presei românești la Târgu-Mureș a înregistrat trei momente indisolubile în semnificația lor: un preambul în 1913 prin apariția publicației *Românul târnăvean* la Târnăveni (localitate numită în epocă Diciosânmartin, reședință a județului vecin Târnava - Mică), un debut formal prin apariția în 1919 la Târgu-Mureș a variantei românești *Murăș-Turda* a vechii publicații oficiale *Maros-Torda Vármegyei hivatalos lap* (*Jurnalul oficial al județului Mureș-Turda*)<sup>9</sup> și debutul real înregistrat în 1920, odată cu apariția primei publicații informative independente *Ogorul* la Târgu-Mureș.

Prin urmare, la Târgu-Mureș momentul 1918 poate fi considerat doar simbolic drept pragul care a marcat nașterea presei mureșene în limba română. În realitate, din punct de vedere jurnalistic, orașul a valorificat Unirea cu un decalaj de doi ani, prin apariția primei publicații românești din istoria orașului abia în 1920, într-un moment în care românii reprezentau doar 4% din populația orașului<sup>10</sup> iar presa maghiară locală înregistra 22 de periodice.<sup>11</sup> Cercetătorul Melinte Șerban subliniază în acest context handicapul instituțional cu care Târgu-Mureșul a pornit ca parte a statului român după 1918, aici „lipsind intelectualitatea, edificiile culturale, școlile și cunoașterea de carte.”<sup>12</sup>

---

<sup>9</sup> Dimitrie Poptămaș, Mózes Júlia, *op. cit.*, p. 171.

<sup>10</sup> Traian Popa, *Monografia Orașului Târgu-Mureș, Târgu-Mureș, 1932, ediție anastatică, Ed. Ansid, Târgu-Mureș, 2005*, pp. 25-28. Conform monografului Traian Popa, autorul primei monografii a Târgu-Mureșului, lucrare fundamentală și azi pentru studiul istoriei orașului, ponderea românilor în diferite perioade istorice a fost următoarea: 10% în 1773; 3,8% în 1858; 4,2% în 1890; 4% în 1918. Autorul mai subliniază că politica de românizare demarată de noua administrație a orașului după 1918 a avut ca rezultat creșterea populației românești de la 1% la 29%, în doar opt ani (1918-1926).

<sup>11</sup> Vasile Netea, *op. cit.*, p. 7.

<sup>12</sup> Melinte Șerban, *O revistă de prestigiu. Progres și cultură*, în *Cadran mureșean*, august 1970, p. 15.



Capitolul al doilea, *Presa mureșeană interbelică (1920-1940)*, urmărește devenirea presei mureșene după Marea Unire, printr-un spirit naționalist și polemic, atât românesc cât și maghiar, un spirit al revanșei și contra revanșei, dezvoltat pe fondul dezbaterilor politice dominante ale epocii, marcate de mutația raporturilor interetnice după 1918, ca urmare a plasării populației maghiare pentru prima oară din postura națiunii dominante în cea de minoritate națională. Această schimbare fundamentală a provocat pe de o parte, atitudinea revanșardă a părții române (hotărâtă să compenseze lunga perioadă de privațiuni anterioare) iar pe de altă parte, reacția de conservare a părții maghiare (angajată în lupta pentru apărarea identității).

Temă majoră a perioadei, românizarea Târgu-Mureșului avea în vedere echilibrarea balanței etnice a orașului, înlocuirea vechii administrații maghiare cu o administrație românească, crearea învățământului în limba română, dezvoltarea economiei controlate de segmentul românesc și a presei locale în limba română. În acest context se conturează de-a lungul celor două decenii interbelice și trăsăturile specifice ale presei mureșene a perioadei: *stilul polemic, naționalismul, tradiționalismul și dominantă culturală*.

Analiza presei mureșene interbelice cuprinde perioada 1920-1940 prin prisma pragurilor istorice fundamentale care au marcat începutul și sfârșitul acestui interval în istoria modernă a Târgu Mureșului și a presei sale: anul 1920 marchează nașterea presei mureșene românești, în timp ce anul 1940 readuce orașul la starea anterioară anului 1918, prin ocuparea zonei Mureșului (cu excepția Sighișoarei) de către trupele maghiare ca urmare a Dictatului de la Viena.

Din perspectiva presei, perioada cuprinde două etape: *etapa debutului* (1920-1929) care înglobează primele încercări și rezultate, și *etapa maturizării* (1930-1940), în care tânăra presă românească mureșeană intră rapid într-un proces de consolidare și maturizare.

Primul deceniu interbelic a reprezentat astfel o perioadă de tatonări, evaluări și regrupări de forțe culturale, grevată de problemele financiare care au marcat apariția și destinul scurt al multor publicații. Dar nașterea târzie a presei românești la Târgu-Mureș avea să determine un proces accelerat de maturizare, de ardere a etapelor, în scopul recuperării decalajului inițial. De-a lungul acestui proces, elemente precum adresabilitatea redusă a presei românești într-un spațiu predominant maghiar sau rata ridicată a analfabetismului au făcut o aventură din orice debut și au acționat astfel încât existența scurtă a publicațiilor a devenit chiar o caracteristică a perioadei. De aici și sintagma „plăpândeii noastre prese”<sup>13</sup> care ilustrează vulnerabilitatea presei mureșene la începuturile sale, când ziarele locale erau adevărate întreprinderi comunitare, tribune publice scrise, la care colabora toată intelectualitatea zonei, fără specializare jurnalistică dar și fără remunerație, doar din dedicare față de răspândirea scrisului și a culturii române.

Afirmarea deplină a jurnalisticii târgumureșene se produce în cel de al doilea deceniu interbelic, deși statisticile plasează încă orașul pe un loc secundar în ansamblul jurnalisticii ardelen. Într-o ierarhie a principalelor centre de presă ardelen în primul deceniu interbelic, realizată în funcție de numărul de periodice editate de fiecare oraș în 1924 și respectiv 1928,

---

<sup>13</sup> *Începând cu 1 ianuarie hârtia se scumpește, în Mureșul, anul II, nr.1, 4 ian 1923, p. 3.*

istoricul Ovidiu Pecican plasează Târgu-Mureșul pe poziția a șaptea din opt, după Cluj, Timișoara, Arad, Sibiu, Oradea, Brașov, înaintea orașului Satu-Mare.<sup>14</sup>

Astfel, în perioada cuprinsă între cele două războaie, în localitățile județului Mureș (actual) au apărut în limba română sau bilingv un total de 87 de publicații, repartizate relativ egal de-a lungul primului deceniu interbelic și de-a lungul deceniului următor (40 de publicații între 1920-1929 și respectiv 47 de publicații între 1930-1940). Dintre acestea, în ceea ce privește profilul editorial, 35 au fost publicații politice (dintre care 21 publicații politice variate și 14 publicații comuniste), 14 specializate, 12 independente, 12 școlare, 9 culturale, 4 oficiale și o publicație ocazională. Trebuie subliniat faptul că în această perioadă niciuna dintre publicații nu este exclusiv politică, informativă sau culturală, cele mai multe dintre gazete îmbinând aceste elemente în structura lor, în ponderi care accentuează un element sau altul. Această componentă dominantă în profilul editorial al publicațiilor indică profilul acestora, alături de strategia editorială prezentată de regulă în *Cuvântul înainte* al primului număr.

Comparativ, în ceea ce privește presa maghiară din România după 1918 se remarcă reculul și apoi explozia cantitativă a acesteia, printr-un fenomen care se înscrie în caracteristicile generale ale perioadei. În 1928 Târgu-Mureșul se înscria astfel între orașele fruntașe ca număr de apariții în limba maghiară: Cluj (184), Timișoara (92), Arad (48), Oradea (47), Târgu Mureș (39), Satu Mare (19), Brașov (17), București (14).<sup>15</sup>

Sarcina dezvoltării scrisului gazetăresc românesc la Târgu-Mureș a fost asumată de o întreagă generație de scriitori la gazetă, jurnaliști „prin adopție” reprezentând elitele culturale ale Târgu-Mureșului în domenii diverse, care și-au asumat misiunea consacrării scrisului jurnalistic local fără vreo formație profesională în domeniul presei. Cei mai mulți dintre aceștia erau profesori veniți la Târgu-Mureș după Marea Unire, în corpurile profesionale ale școlilor românești înființate aici după 1918, pentru a compensa și în domeniul învățământului românesc lipsurile majore din perioada anterioară, când orașul avusese o singură școală primară românească.

Dezvoltarea învățământului local românesc a furnizat astfel culturii locale o primă generație de intelectuali care vor depune eforturi intense pentru compensarea deficitului cultural inițial, precum Vasile Netea, Vladimir Nicoară, Mihail Demetrescu, Eugen Nicoară, Vasile Al. George, Nicolae Albu, Aurel Filimon, Alexandru Ceușianu, Mihail Moldovan, Nicolae Crețu, Septimiu Bucur, Nicolae Sulică, Enea Popa, Em. I. Cocoș, Iustin Handrea, Iuliu Șerbănuțiu, Iustin Ilieșiu, Emil Dandea, Maximilian Costin, Ion Bozdog, Dimitrie Mărtinaș, Traian Marcu, Theodor A. Bogdan, Aurel Baci, Florea Bogdan, Horia Teculescu.

Acestora li s-au adăugat sporadic numeroase alte personalități care, fără a-și lega definitiv destinul de Târgu-Mureș, au contribuit pentru anumite perioade la devenirea presei orașului, precum criticul Ion Chinezu, fondatorul revistei clujene *Gând românesc*, profesor la Liceul „Al. Papiu Ilarian” din Târgu Mureș (între 1923-1925) și redactor cultural al publicației *Mureșul* în

---

<sup>14</sup> Ovidiu Pecican, *Identitate și strategii: istorici transilvăneni interbelici (1918-1945)*, în *România interbelică: istorie și istoriografie*, Ovidiu Pecican (coord.), Ed. Limes, Cluj-Napoca, 2010, p. 273.

<sup>15</sup> Nicolae Ferenczy, *Presa periodică maghiară din România în ultimii 10 ani 1918-1928*, în *Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul 1918-1928*, București, 1929, vol. II, p. 1308, apud Virgil Pană, *Minoritățile etnice din Transilvania între 1918-1940*, Ed. Tipomur, Târgu Mureș, 1996, p. 271.

1922, criticul și istoricul literar D. Panaitescu-Perpessicius – profesor în 1919-1920 la Arad și Târgu-Mureș<sup>16</sup>, istoricul Ovidiu Drîmba – director al gazetei *Mureșul* în 1946 sau viitorul critic literar Ovidiu Papadima – redactor al primei reviste școlare mureșene *Îndemnul* (1924-1927)<sup>17</sup>, editată de Liceul „Al. Papiu Ilarian”.

Vârful acestei prime generații a intelectualității românești mureșene a fost istoricul și publicistul Vasile Netea – „patriarhul scrisului mureșean”<sup>18</sup> grație participării sale la destinul publicisticii mureșene românești de la începutul perioadei interbelice până aproape la sfârșitul regimului comunist. Ca istoric, acest „Nicolae Iorga al Ardealului”<sup>19</sup> a lăsat posterității măturii fundamentale pentru istoria culturii mureșene și naționale, care îi conturează personalitatea complexă de reporter al istoriei, având ca valori ale scrisului său precizia memoriei, devotamentul cauzei naționale, permanenta căutare dar și „talentul său oratoric, cunoștințele sale în istorie și energia lui orientată spre acțiune”, după descrierea istoricului Ovidiu Papadima, fostul său coleg într-ale debutului publicistic la Târgu-Mureș în perioada liceului.<sup>20</sup>

În perioada interbelică, *Mureșul* a reușit să se afirme pe scena gazetăriei naționale prin intermediul presei culturale, titluri precum *Progres și cultură*, *Clipa* sau *Jar și slovă* fiind reținute de memoria contemporanilor și de cercetările ulterioare referitoare la istoria presei literare ardelen. Prin prestigiul confirmat ulterior de revista *Vatra*, presa culturală a devenit astfel o marcă a gazetăriei mureșene românești, prin care ziaristica din această zonă a reușit să-și depășească statutul local, datorită atât calității actului publicistic cultural cât și datorită colaborării redactorilor mureșeni cu celelalte publicații culturale existente pe plan național. Profilul revistei culturale în *Mureșul* interbelic se conturează astfel în anii '30, relevând caracteristici precum apostolatul, diversitatea conținutului editorial și dialogul intercultural româno-maghiar. Subcategorie importantă a presei culturale, presa școlară a perioadei interbelice a înregistrat la Târgu-Mureș adevărate publicații-model ale genului, precum *Îndemnul* (1924-1927) și *Șoimii* (1925-1929), prin care orașul s-a afirmat în epocă între centrele cele mai active ale presei școlare românești.

Presa de informare generală, caracterizată de conținutul divers și ciclul editorial redus<sup>21</sup> la apariții lunare sau săptămânale, a reprezentat în viața publicistică a *Mureșului* interbelic un spațiu al eternelor căutări, grevate de dificultatea susținerii economice a aparițiilor, de lipsa unui public cititor extins de limba română și de inerentele influențe politice. În acest context, proiecte editoriale entuziaste sfârșeau adesea în doar câteva apariții, dar în ansamblu, încercarea intelectualității locale de a pune bazele unei prese eliberate de constrângerile politice a fost un

---

<sup>16</sup> Vasile Netea, *Memorii*, Ed. Nico, Fundația Culturală „Vasile Netea”, Târgu-Mureș, 2010, ediție îngrijită de Dimitrie Poptămaș, p. 216.

<sup>17</sup> Vasile Dragoș, Iulian Boldea, Mihai Monoranu, Iulius Moldovan, *Liceul „Al. Papiu-Ilarian” la 75 de ani*, Târgu-Mureș, 1994, pp. 89-90.

<sup>18</sup> Dimitrie Poptămaș, *În loc de prefață*, la vol. *Vasile Netea. Evocări și bibliografie*, Melinte Șerban, seria *Caiete mureșene*, nr. 1, Fundația Culturală „Vasile Netea”, Târgu-Mureș, 2008, p. 5.

<sup>19</sup> Gelu Netea, *Gelu Netea despre Vasile Netea*, Ed. Christiana, Buc., 2012, p. 23.

<sup>20</sup> Ovidiu Papadima, *Documentele continuității. Profile mureșene: Vasile Netea*, în *Vatra*, anul XII, nr. 131, februarie 1982, p. 131/A.

<sup>21</sup> Marian Petcu, *Tipologia presei românești*, Institutul European, Iași, 2000, p. 193.

efort colectiv, concretizat în realizări notabile precum experimentul editării primului cotidian bilingv româno-maghiar *Mureșul – A Maros*, la sfârșitul lui 1933 și începutul lui 1934. În aceste condiții, presa independentă mureșeană a rămas limitată la un statut local, fără a egala performanța cantitativă a presei politice sau pe cea calitativă a presei culturale.

Presa politică ilustrează pregnant dezvoltarea genului polemic în presa mureșeană interbelică, înregistrând un punct de maximă intensitate în anul 1936 în care apar concomitent la Târgu-Mureș organe locale ale principalelor partide angajate în disputa politică și electorală: *Glasul Mureșului* – organul de presă al Partidului Național Liberal Mureș, *Mureșul* – publicație a Partidului Național Țărănesc Mureș, *Drum drept* – organul Partidului Național Creștin și *Mișcarea Mureșului* – publicație a organizației locale a PNL Gh. Brătianu. Sintagma „presă politică” nu desemnează deci publicații cu conținut exclusiv politic, întrucât publicația politică a perioadei avea în spațiul mureșean (exceptând perioadele de campanie electorală dinaintea alegerilor) un cuprins variat<sup>22</sup>, ocupat doar parțial de problematica de partid și distribuit echilibrat între celelalte tipuri de informație (culturală, generală, utilitară, publicitară), dovedindu-se un valoros refugiu informativ în perioadele în care gazetele de informare generală sau culturală au lipsit din viața comunității, un bun exemplu în acest sens fiind publicația liberală *Glasul Mureșului* care prin apariția sa dintre anii 1934-1940 reprezintă una dintre publicațiile-reper ale presei mureșene interbelice.

Anul 1936 reprezintă vârful perioadei la Târgu-Mureș nu doar din punct de vedere publicistic ci și edilitar, ilustrând un oraș racordat la efervescența politică, administrativă, culturală, economică și publicistică specifică marilor centre urbane ale epocii. Această imagine a Târgu-Mureșului dobândită între cele două războaie este legată de numele a două personalități complementare, care au realizat fiecare în plan edilitar, am putea spune, într-un an cât alții în zece. La începutul secolului XX, primarul Bernády György pune bazele acestei opere administrative<sup>23</sup> prin realizările din timpul primului său mandat (1902-1913) fiind ulterior primul politician maghiar ardelean care a recunoscut Marea Unire în cadrul unei întâlniri avute în 1919 cu Iuliu Maniu.<sup>24</sup> După Unire, opera sa edilitară a fost desăvârșită de primarul Emil A. Dandea, care și-a legat numele alte proiecte și instituții emblematice pentru Târgu-Mureșul de azi.<sup>25</sup> Peste timp, cei doi primari reformiști, Bernády György și Emil Dandea, se aseamănă prin viziunea

<sup>22</sup> În presa mureșeană interbelică, singurele excepții de la această practică au fost reprezentate de publicațiile exclusiv politice *Mișcarea Mureșului* (1936-1937) organul de presă al PNL Gh. Brătianu și *Românul târnăvean* (1926-1928, 1934-1936) organ al PNȚ Târnăveni.

<sup>23</sup> Între proiectele sale se numără realizarea sistemului de canalizare și alimentare cu apă a orașului, construirea clădirii Primăriei (actuala Prefectură) și a Palatului Cultural, amenajarea a peste o sută de străzi, construirea unor obiective precum barajul peste râul Mureș, ștrandul orașului, Fabrica de cărămidă, Fabrica de rafinare a petrolului, prima amenajare a Platoului Cornești, fondarea Bibliotecii, a Școlii de muzică, a Liceului Economic, a Liceului de fete, a Leagănului de copii și a Palatului Pensionarilor, edificarea Camerei de Comerț.

<sup>24</sup> Nagy Miklós Kund (coord.), *In Memoriam Bernády György*, Târgu Mureș, Tip. Impress, 1999, p. 7.

<sup>25</sup> Între proiectele orașului legate de numele lui Emil Dandea se numără: introducerea gazului natural, construcția Catedralei Greco-Catolice (Catedrala Mică), extinderea limitelor orașului prin anexarea comunelor limitrofe, instituirea primelor “Zile târgumureșene” în 1936 prin sărbătoarea orașului denumită Luna Târgu Mureșului, realizarea arenei sportive, dezvoltarea instituțiilor moderne de învățământ și cultură (Conservatorul municipal, Muzeul de Arheologie și Etnografie, Teatrul permanent) sau realizarea Statuiei lui Avram Iancu și a Monumentului Soldatului Român.

strategică asupra destinului orașului, prin perseverență (căci investițiile în dezvoltarea orașului cereau adesea sacrificii neagreate de contemporani) și prin calitatea de abili politicieni. Forța cu care cei doi iluștri oameni de administrație au știut să-și urmărească obiectivele le-a adus recunoașterea istorică, dar le-a conferit și alura de personalități deopotrivă controversate de contemporani.

Din perspectiva efectelor asupra evoluției ulterioare a presei locale, prezentul studiu subliniază și ponderea însemnată a publicațiilor comuniste în ansamblul presei politice mureșene a perioadei interbelice, când Târgu-Mureșul a reprezentat unul dintre centrele importante ale presei comuniste, prin 14 titluri care plasează orașul pe locul al șaselea între cele mai active centrele ale presei comuniste după București (160 publicații), Cluj (60 publicații), Iași (32 publicații), Timișoara (30 publicații) și Brașov (16 publicații).<sup>26</sup>

În ceea ce privește limbajul publicistic al presei românești din Mureșul interbelic, acesta poate fi caracterizat drept unul de tip intelectualist, apropiat de sfera limbii literare, grație cooptării elitelor culturale ale vremii în redacțiile tinerelor publicații locale. Un reper din acest punct de vedere poate fi considerată publicația culturală *Astra* Târgu-Mureș, etalonul local din punctul de vedere al rigurozității lingvistice și compoziționale.

Pentru identificarea gradului de racordare a presei mureșene la tendințele presei naționale a perioadei interbelice, lucrarea surprinde atitudinea presei mureșene față de problematica europeană, apărută în paginile gazetelor românești încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și transformată între cele două războaie în pledoarii susținute pe tema integrării României în noul context european. În presa mureșeană, deși printr-o argumentație lipsită de unitate, problematica europeană reprezintă unul dintre subiectele predilecte ale perioadei, reflectat în trei tipuri de discurs: discursul construcției europene ca garant al stabilității politice, discursul modernist al formei europene ca factor de progres și discursul tradiționalist al apărării fondului autohton. Dacă primul tip de discurs ilustrează unitatea opiniilor, următoarele două relevă atitudini contradictorii ale gazetarilor mureșeni, susținători ai formei europene în chestiunile culturale, dar combativi în apărarea fondului autohton în chestiunile economice, într-o permanentă oscilație specifică întregii societăți românești a epocii, angajată în ampla confruntare dintre europenism și tradiționalism.

Fenomenul bilingvismului în vechea presă mureșeană, ilustrat atât de publicațiile informative sau oficiale cât și de cele culturale sau publicitare, reprezintă un alt element de noutate al lucrării, relevant din punctul de vedere al evoluției comunicării interetnice la Târgu-Mureș. Investigarea drumului parcurs de comunitatea mureșeană spre găsirea unui model pragmatic de comunicare interetnică, așa cum este el descris de presa românească mureșeană a perioadei interbelice, relevă trei paliere diferite de manifestare a dialogului româno-maghiar:

---

<sup>26</sup> Statistica a fost realizată prin identificarea numărului de publicații editate în fiecare județ în perioada menționată, conform listei identificate de Titu Georgescu, Mircea Ioanid, în vol. *Presa PCR și a organizațiilor sale de masă 1921-1944*, Ed. Științifică, Buc., 1963. În acest „clasament” format dintr-un total de 434 publicații, Târgu-Mureșul se situează pe poziția a șasea alături de Galați (12 publicații), fiind urmat de Arad (11 publicații), Botoșani (10 publicații), Oradea (9 publicații), Ploiești (7 publicații), Constanța (6 publicații), Paris (5), Craiova (4), Doftana (3), Brăila, Turnu-Măgurele, Bârlad (câte 2 publicații) și Jilava, Deva, Bacău, Satu Mare, Dej, Valea Jiului, Huși, Lugoj, Ulmeni, Sighet, Slobozia-Mândra (câte o publicație).

*palierul politic* – o frecvență de comunicare tensionată dar foarte vizibilă datorită demagogiei și reflectării mediatice, *palierul social* – nivelul la care polemica și naționalismul se estompează în fața realităților comune ale vieții de zi cu zi și *palierul cultural* – zona adevăratei construcții a echilibrului și a toleranței.

Presa municipală și județeană a județului Mureș a fost prima care s-a conformat specificului multicultural al publicului cititor mureșean, prin debutul bilingv al publicației oficiale județene cu conținut juridic, *Murăș-Turda* (1919-1949), apărută după Unire ca o continuare a publicației maghiare *Maros-Torda Vármegyei hivatalos lap (Jurnalul oficial al județului Mureș-Turda)* din perioada anterioară. Formula bilingvă a publicațiilor oficiale din spațiul vechiului județ Murăș-Turda, organizat în jurul centrelor urbane Târgu Mureș și Reghin, va fi ulterior afirmată pe deplin de gazeta Primăriei Târgu Mureș, *Orașul* (1923-1940), înființată în 1923 de primarul Emil Dandea. Semnificativ e însă faptul că *Orașul* a apărut sub conducerea celor doi primari care au construit, prin eforturile lor complementare, Târgu-Mureșul modern: Emil Dandea, cea mai importantă figură a administrației mureșene interbelice, care a fondat publicația în 1923, la doar o lună de la începerea primului său mandat de primar al Târgu-Mureșului (1922-1926), și Bernády György, fostul primar din perioada 1902-1913, revenit în fruntea orașului după alegerile comunale din 19 februarie 1926. Din 1934, publicația Primăriei Târgu-Mureș revine la forma consacrată a începutului odată cu cel de al doilea mandat al primarului Emil Dandea (1934-1937), inclusiv prin reluarea polemicilor cu presa maghiară locală și regională ca urmare a caracterului politic imprimat publicației de primarul liberal.

În același context, prezentul studiu subliniază valoarea de simbol a unei publicații puțin cunoscute, *Mureșul – A Maros*, primul cotidian bilingv româno-maghiar apărut la Târgu-Mureș în câteva numere la sfârșitul lui 1933 și începutul lui 1934. În ciuda apariției sale meteorice, publicația rămâne un demers cu valoare simbolică pentru comunicarea mediatică din spațiul mureșean, definit dintotdeauna prin multiculturalitate și bilingvism.

Semnificativă a fost în 1936 și editarea antologiei literare bilingve româno-maghiare *Cot la Cot. Vállvetve. Scrieri românești și maghiare*, reunind creațiile a 18 autori români și maghiari<sup>27</sup>, în prefața căreia editorii își exprimau speranța că „autorii români, ale căror bucăți sunt cuprinse în lucrarea de față, cât și cei maghiari, aleși cu deosebire din noua generație, constituie o elocventă dovadă că generațiile tinere se vor înțelege mai bine și mai sincer.”<sup>28</sup> În acest spirit al dialogului, opus spiritului competitiv și polemic caracteristic sferei politice și jurnalistice, și cu sprijinul unei întregi generații de animatori culturali – *oamenii-punte* cum îi numește Nicolae Balotă<sup>29</sup> – literatura transilvăneană română și maghiară a promovat o atitudine a

---

<sup>27</sup> Antologia a reunit creațiile a zece autori români – Eugen Relgis (proză), Gherghinescu Vania (poezie), Mihail Ilovici, Marcu Alexandra (poezie), Sașa Pană (poezie), Maximilian Costin (proză și poezie), Teodor Scarlat (poezie), Vasile Netea (studii literare), Virgil Carianopol (poezie), Vlad Stăncescu (poezie), Emil Gherasim (poezie), și pe cele a opt autori maghiari: Wass Albert (proză), Márk Alexandra (poezie), Morvay Zoltán (proză), Tamásy György (proză), Bartha István (poezie și proză), Kántor János (proză), Molnár Balázs (poezie), Kertész Ákos (proză).

<sup>28</sup> Emil Dandea, *Prefață* la vol. *Cot la Cot*, antologie de Kertész Akos, Gherasim Emil, Ed. Pax, Târgu-Mureș, 1936, p. 3.

<sup>29</sup> N. Balotă, *Scriitori maghiari din România 1920-1980*, Ed. Kriterion, Buc., 1981, pp. 490, 508.

echilibrului și a comunicării, ca mijloc de apropiere între etniile principale ale provinciei, tinzând spre afirmarea acestui model și în celelalte sfere ale vieții sociale și politice.

Bilingvismul ca modalitate jurnalistică de creștere a adresabilității este și mai pregnant ilustrat de publicațiile din sfera comercială și publicitară, numeroase prin însăși tradiția comercială a orașului. Dacă publicațiile bilingve oficiale exprimau la nivel formal noul cadru al comunicării interetnice creat de statul român după 1918, ziarele bilingve din sfera comercială apărute la Târgu-Mureș la mijlocul anilor '20 ilustrează la nivel pragmatic acest proces întrucât, dincolo de dominanta naționalistă a discursului mediatic al perioadei, interacțiunea etniilor din oraș era modulată în primul rând de aspectele pragmatice ale vieții cotidiene și abia apoi de cele politice: *Revista tehnică – Müszaki Szemle* (Târgu-Mureș, 1923 – 1924), *Revista frizerilor - Fodrászok Lapja* (Târgu-Mureș, 1919-40), *Gazeta Cinematografului – Mozi Futár* (Târgu-Mureș, 1925), *Gazeta frizerilor și bărbierilor din Târgu-Mureș* (1925-1926), *Mașina de cusut și bicicleta* (Târgu-Mureș, 1929), *Gazeta Băilor – Fürdő Újság* (Târgu-Mureș, 1930, 1938), *Confidence* (Târgu-Mureș, 1932-1933), *Journal de mariage – Heirats Zeitung - Házasági Újság* (Târgu-Mureș, 1933). Astfel, la sfârșitul perioadei interbelice, datorită bilingvismului care a caracterizat presa locală, publicistica mureșeană întâmpina perioada întunecată ce avea să urmeze în timpul regimului comunist cu o moștenire valoroasă din punctul de vedere al comunicării interetnice, înregistrând rezultate notabile, reflectate în formule pe care le regăsim peste timp și în tiparele actuale de comunicare.

După debutul timid și diversitatea înregistrată în perioada sa de maturitate, confruntată cu dictatura lui Carol al II-lea la sfârșitul perioadei, presa mureșeană se întoarce la sfârșitul anilor '30 aproape de unde plecase, redusă la una-două gazete informative și la nelipsitele reviste școlare. Perioada dictaturii carliste (1938-1940) anulează în întreaga țară libertatea de expresie prin noua Constituție din februarie 1938 și prin înființarea, la doar câteva zile, a Direcției Generale a Presei și Propagandei pe lângă Consiliul de Miniștri, creând cadrul necesar pentru desființarea partidelor politice și instituirea controlului asupra presei. În județul Mureș, acești doi ani de anihilare a presei capătă o gravitate cu atât mai mare cu cât precedă dispariția propriu-zisă a gazetăriei românești mureșene între 1940-1944, în timpul ocupației horthyste. Astfel, între 1938 și 1940, în județul Mureș mai apar în afara publicațiilor carliste (*Îndrumări și fapte străjerești din ținutul Mureș*, *Renașterea națională* la Târgu-Mureș și *Renașterea Târnavelor* la Sighișoara) doar câteva publicații obligate să îmbrățișeze discursul regimului totalitar pentru a-și asigura supraviețuirea (săptămânalul informativ *Avântul obiectiv*, fosta gazetă liberală *Glasul Mureșului*, revistele școlare *Scânteieri* și *Revista Școlii Normale de Învățători*, revista pentru copii *Lumea noastră*).

Într-o imagine de ansamblu, presa mureșeană interbelică poate fi plasată pe o poziție de echilibru între inovație și ignoranță față de tendințele naționale, prin particularități stilistice consolidate de profilul gazetarilor din a doua etapă a dezvoltării sale interbelice (1930-1940), mai bine definit față de deceniul anterior, precum și prin specificul local care imprimă scrisului gazetăresc mureșean tonalitatea particulară. Perioada interbelică, deși încheiată într-un deficit cantitativ, a însemnat însă importante repere de ordin calitativ furnizate generațiilor viitoare, pe

care le regăsim o jumătate de secol mai târziu în exercițiul presei postcomuniste de reînvițare a libertății de exprimare.

Capitolul al treilea, intitulat *Perioada ocupației maghiare și tranziția spre comunism (1940-1947)* analizează întoarcerea presei mureșene românești din anii ocupației horthyste la condiția de exil anterioară anului 1918 și asimilarea apoi sa rapidă de către noul regim comunist în curs de instaurare, dată fiind experiența puternică acumulată de presa comunistă mureșeană de-a lungul perioadei interbelice.

Perioada ocupației maghiare dintre anii 1940-1944 a însemnat pentru presa mureșeană românească o dureroasă întoarcere în timp, în urmă cu doar două decenii, până înainte de 1918 când la Târgu-Mureș nu exista nici o publicație românească iar populația românească a regiunii era obiectul unei susținute politici de deznaționalizare. Prin acest dramatic paralelism, progresele înregistrate de presa locală în scurta perioadă cuprinsă între cele două războaie erau stopate brusc, iar centrul de greutate al presei mureșene românești se muta la București și în alte orașe din România, unde elitele intelectuale ale Ardealului de Nord și-au căutat refugiu, geografic și identitar.

Principalul mijloc de supraviețuire a presei mureșene exilate a fost Căminul cultural „Avram Iancu” al Refugiaților Ardeleni creat la Muzeul Satului în vara anului 1941 de învățătorul mureșean Iustin Handrea. Instituție menită inițial să-i reprezente pe refugiații din zona Mureșului (sub denumirea inițială Căminul Cultural al Refugiaților Mureșeni<sup>30</sup>), Căminul a devenit repede un spațiu protector pentru toți refugiații ardeleni, grație sprijinului acordat de sociologul Dimitrie Gusti și de Octavian Neamțu, directorul Fundației Regale. Activitatea Căminului s-a identificat în această perioadă cu activitatea unor personalități precum Liviu Rebreanu, Vasile Netea, Corneliu Coposu, Dimitrie Gusti, Eugen Nicoară, Ion Vlasiu, Alexandru Ceușianu, Gh. Moldovan, Traian Dragoș, Zaharia Boilă, Iustin Ilieșiu.

Obiectivele acestui centru al românismului ardelean creat în capitală cu sprijinul Fundației Regale din București erau îndrumarea vieții locale a refugiaților, crearea unei legături de comunitate între aceștia, asigurarea unui spațiu de manifestare culturală, educarea tineretului refugiat, menținerea legăturii cu familiile lăsate acasă, popularizarea specificului folcloric al zonelor ocupate, menținerea sănătății și utilizarea tuturor armelor intelectuale și politice în slujba recuperării Ardealului.<sup>31</sup> Și cum „valorile de refugiați ori expulzați de horthyști aveau mai multă nevoie de pâine și adăpost decât de slove picurate cu lacrimi și argumente istorice”<sup>32</sup>, în cei trei ani de activitate (17 august 1941 - 8 octombrie 1944) numărul formal al membrilor căminului a depășit cinci mii, în timp ce numărul real al celor care au frecventat manifestările căminului

---

<sup>30</sup> *Ibidem*, p. 25.

<sup>31</sup> Iustin Handrea, *Activitatea Căminului Cultural „Avram Iancu” al Refugiaților Ardeleni din București*, în *Cronica șezătorilor duminicale ale căminului cultural "Avram Iancu" din al treilea an de activitate 17 aug. 1943 - 17 aug. 1944*, Fundația Culturală Regală „Regele Mihai I”, București, 1942, p. 311.

<sup>32</sup> G. Tepelea, *Documentele continuității*, în *Vatra*, anul XII, nr. 2 (131), p. 131/B.



(conferințe istorice și literare cu caracter protestatar împotriva Dictatului) s-a ridicat la peste 40.000.<sup>33</sup>

Refugiul publicistic al mureșenilor refugiați la București s-a manifestat în paginile publicațiilor bucureștene *Vremea* și *Ardealul*, care le-au susținut constant cauza alături de numeroase alte publicații ale vremii care au avut fiecare contribuția lor la diseminarea mesajului ardelean. În scurt timp, Vasile Netea avea să devină un membru de bază al redacției *Vremea*, printre colaboratorii publicației numărându-se și alți mureșeni între care Ion Vlasiu, Alexandru Ceușianu, Traian Marcu, Mihail C. Demetrescu.

Toate articolele din presa vremii dezvăluie printre rândurile scrise despre Căminul Refugiaților Ardeleni o experiență unică pentru inițiatori și beneficiari. Meritele lui Iustin Handrea în realizarea acestei instituții inedite sunt la fel de mari ca și cele ale susținătorilor săi, căci modelul acestui refugiu cultural și identitar are, dincolo de valoarea concretă dovedită în perioada existenței sale, și o valoare simbolică pentru generațiile următoare. Pentru presa mureșeană, perioada exilului bucureștean a însemnat o consolidare a legăturii cu țara, prin jurnaliștii mureșeni deveniți colaboratori sau membri ai redacțiilor din capitală. În ciuda acestui relativ câștig, gazetăria mureșeană a pierdut în acest interval ziarști de seamă precum Vasile Netea care după 1944, adaptați mediului cultural ofertant al capitalei, au ales să nu se mai întoarcă acasă.

Gazetarii generației interbelice întorși acasă după 1944 s-au opus fără succes implementării arsenalului ideologic și metodologic de sovietizare a României. Este perioada care marchează apariția primelor publicații oficiale comuniste în județul Mureș, într-o formulă bilingvă menită să le crească impactul. Opoziția presei democratice mureșene a înregistrat între 1944-1947 un singur episod, prin publicația *Mureșul*, în 1946. Aici, experiența presei comuniste din perioada interbelică și starea politică tensionată de la nivel național au făcut ca puținele instrumente locale de informare scrisă să fie repede acaparate de Partidul Comunist.

Din 1944 până la abdicarea forțată a Regelui Mihai și proclamarea Republicii Populare Române la 30 decembrie 1947, în județul Mureș au apărut 14 publicații care, pe terenul pregătit de numeroasele publicații comuniste mureșene din perioada interbelică, au cedat presiunii ideologice a perioadei. Primele publicații comuniste apărute în județul Mureș după eliberarea Ardealului (*Egalitatea - Egyenlőség*, *Înfrățirea*, *Ardealul Nou*, *Cuvântul tineretului - Ifjúság Szava*) au folosit de la început în acest spațiu o formulă bilingvă de adresare, pentru a-și crește impactul, valorificând modelele exersate anterior în ilegalitate de comuniștii mureșeni.

În planul relațiilor interetnice, în perioada trecerii de la democrație la comunism, la scurt timp după eliberarea Ardealului de Nord și instalarea guvernului Petru Groza la putere, apare conceptul „înfrățirii româno-maghiare”. Devenit rapid leitmotivul perioadei comuniste în privința relațiilor româno-maghiare, discursul „înfrățirii” reunește în jurul său o întreagă pleiadă de sintagme adiacente specifice perioadei: „naționalități conlocuitoare”, „aspirații și idealuri comune”, „fratele popor maghiar”, „înțelegere tovărășească”. Pentru a înlesni acceptarea ideii acestei înfrățiri la atât de scurt timp după ce Ardealul își reafirmase statutul de etern măr al

---

<sup>33</sup> Vasile Netea, *op. cit.*, p. 142.

discordiei în timpul administrației horthyste, propaganda guvernului Petru Groza lansa argumentul fascismului maghiar drept unic segment care ar fi manifestat o atitudine antiromânească. Prin urmare, buna comunicare interetnică se făcea de acum cu forța, instituționalizat, pe fondul ideologic al înnoirii întregii națiuni, al revizuirii trecutului prin ștergerea animozităților, ascunse sub preșul gros al dialecticii socialiste și nu prin dispariția reală a acestora.

Din 1948, discursul noului regim este cel mai bine ilustrat în județul Mureș de publicația *Ardealul Nou* (1946-1952), care se adaptează ideologiei oficiale, promovând în problema etnică deplina egalitate și fraternizarea forțată, căci presiunea ideologică cerea ca masa de manevră să câștige un statut unitar, necomplicat de detalii, prin diminuarea și chiar ștergerea diferențelor istorice și culturale, în scopul conturării unui profil unic al comunistului român (indiferent de naționalitate). *Ardealul nou* a reprezentat prima pagină a comunismului în Mureș dar și cea mai importantă realizare jurnalistică mureșeană a sfârșitului anilor '40. Timp de trei ani, până la transformarea în organ oficial al organelor de conducere comuniste locale (începând din 6 noiembrie 1949), *Ardealul nou* a încununat prin structura complexă, calitatea articolelor și aspectul grafic, întreaga experiență acumulată de presa mureșeană românească de-a lungul perioadei interbelice, dincolo de conținutul ideologic impus al perioadei. *Ardealul nou* a format alături de publicația maghiară locală *Szabad Szó* (1944-1951) și prima pereche instituțională din seria celor create de regimul comunist pentru a dovedi egalitatea tratamentului de care se bucurau la Târgu-Mureș cultura maghiară și cea română. Și în privința relațiilor și a comunicării interetnice, comunismul a impus rigiditatea unui limbaj de lemn pe care presa nu și-l poate asuma însă din postura de creator ci, cel mult, din cea de colaborator, întrucât limba „de lemn” a fost creația unei întregi epoci, a cărei gură nu era „de aur” ca și numele său.

Capitolul al patrulea, ***Perioada comunistă (1948-1989)***, urmărește în cazul județului Mureș procesul deturnării presei de la menirea sa firească, informativă, spre menirea primordial ideologică impusă de regimul comunist.

După proclamarea Republicii Populare Române la 30 decembrie 1947 și până în 1989, în județul Mureș au apărut 23 de publicații în limba română sau bilingve. Numărul lor redus corespundea sistemului centralizat al presei comuniste, compensat de-a lungul timpului prin longevitatea unor publicații, precum cotidianul *Steaua roșie* (1952-1989) sau revista *Vatra* (1971 - prezent). Categoria publicațiilor pur informative este inexistentă în presa perioadei comuniste, din motive propagandistice care impuneau tuturor gazetelor, indiferent de adresabilitatea lor, un anumit grad de ideologizare. Din cauza acestor aspecte legate de cenzura și manipularea regimului, presa informativă a perioadei comuniste poate fi indicată prin sintagma presei *politico-informative* (*Ardealul nou*, *Steaua roșie*), concentrate mai mult pe particularizarea discursului comunist general în contexte ale actualității locale decât pe informarea promptă și obiectivă.

Încadrarea publicațiilor în categoriile presei culturale, școlare, politice, informative sau specializate e de asemenea greu de operat din cauza ideologiei perioadei și a sistemului său

propagandistic, ce transforma orice apariție într-una mai mult sau mai puțin politică. Supusă aceluiași rigori propagandistice, presa culturală (*Cadran mureșean, Vatra*) are un profil mai bine conturat, mai ales datorită prestigiului conferit spațiului cultural mureșean de revista *Vatra*. Se remarcă ponderea importantă a publicațiilor școlare, prin șapte titluri (*Generații, Îndemnul, Zenit, Curierul Liceului Agricol, Acorduri noi, Mlădițe, Cântecul vârstelor*) veritabile tribune de îndoctrinare a generațiilor tinere. Cele nouă publicații specializate (*Prietenia, Armata nouă, Glasul pădurii, Revista medicală, Athenaeum, Forestierul Văii Mureșului, Glasul muncitorului forestier, Aesculap, Gânduri studențești*) nu fac nici ele excepție de la obligațiile impuse ideologic, pe direcția stabilită de publicațiile propagandistice și politice ale perioadei (*Femeia mureșeană, Tânărul mureșean, Tribuna agitatorului mureșean*).

Fără a se individualiza în vreun fel față de discursul presei naționale, presa mureșeană a perioadei comuniste a fost puternic marcată ideologic de specificul bilingv al zonei. Astfel, sub masca „respectului față de popoarele conlocuitoare”, presa mureșeană perpetuează intertextual naționalismul jurnalismului mureșean interbelic, căci românizarea zonelor tradițional maghiare precum Mureșul era acum politică de stat, chiar dacă discursul oficial repeta obsesiv contrariul referitor la situația Regiunii Autonome Maghiare. Conviețuirea româno-maghiară se menține așadar ca temă predilectă a presei mureșene și în comunism, folosind intens literatura și cultura drept instrumente de consolidare a frăției româno-maghiare. Retorica perioadei impunea susținerea dialogului cultural româno-maghiar ca pe o îndatorire patriotică, deși această politică nu se mai reflectă în formele jurnalistice bilingve propriu-zise consacrate de perioada interbelică. Vechiul model al textelor de presă realizate „în oglindă” (cu pagini similare sau identice în limbile română și maghiară în cuprinsul aceleiași publicații) este înlocuit acum cu modelul publicațiilor „în pereche” precum *Steaua roșie – Vörös Zászló (Steagul roșu)* sau *Vatra – Igaz Szó* (ultima devenită revista *Látó* după 1990). Din această perspectivă, sintagme de lemn precum „tradițiile frățești” sau „buna conviețuire cu naționalitățile conlocuitoare” nu făceau decât să perpetueze declarativ în presă concepte-cheie ale dialecticii socialiste, în virtutea cărora literatura devenise un „model de comunicare”. În realitate, în spatele discursului oficial s-a ascuns mereu politica de românizare a orașelor maghiare precum Târgu-Mureșul, a cărui particularitate etnică l-a consacrat și în comunism drept reședința spirituală a maghiarimii din România, mai întâi în cadrul Regiunii Autonome Maghiare, iar după 1960, în cadrul Regiunii Mureș – Autonome Maghiare.

În timpul perioadei comuniste, județul Mureș ajunge treptat la organizarea sa administrativ-teritorială actuală. Între 1950-1952, când s-a operat prima reorganizare administrativă postbelică a României după model sovietic, orașele Târgu Mureș, Reghin, Târnăveni, Luduș au făcut parte din Regiunea Mureș, în timp ce Sighișoara aparținea regiunii vecine Sibiu. În 1952 a avut loc o nouă reorganizare în regiuni, în urma căreia a fost creată Regiunea Autonomă Maghiară cu reședința la Târgu Mureș, Sighișoara fiind inclusă în regiunea vecină Stalin (Brașov), iar Târnăveni și Luduș în Regiunea Cluj. În 1960, Regiunea Autonomă Maghiară devine Regiunea Mureș – Autonomă Maghiară din care făceau din nou parte

localitățile Târnăveni și Luduș, Sighișoara rămânând în structura Regiunii Brașov, până la reorganizarea administrativ-teritorială din 1968, când intră în componența județului Mureș.

La început, presa regimului comunist a însemnat la Târgu-Mureș continuarea apariției publicației *Ardealul nou*, lansată în iunie 1946 pentru a susține participarea comuniștilor la alegerile din noiembrie 1946. Față de perioada anterioară a apariției (1946-1947) caracterizată prin nivelul informativ ridicat și prin complexitatea conținutului, *Ardealul nou* trece din 1948 la o structură mult mai rigidă, generată de creșterea ponderii articolelor ideologice, conform strategiei începuturilor comunismului românesc, de stalinizare și îndoctrinare intensivă prin intermediul presei. Odată instaurat noul regim, publicația adoptă discursul stalinist de legitimare a acestuia, îndeplinind un important rol în diseminarea noii ideologii pe plan local până la apariția publicației *Steaua roșie*, în 1952. Din 1949, deși sub același nume și cu aceiași semnatari, *Ardealul nou* devine alt ziar, prin radicalizarea discursului comunist, prin intensa îndoctrinare, prin ilustrația de tip sovietic (imagini din filmele, colhozurile sovietice) și prin dispariția oricăror aspecte critice reale în afara celor exploatate ostentativ de noul regim în scopul ilustrării „libertății” de exprimare.

În 1951 a apărut publicația maghiară oficială *Vörös zászló* (*Steagul roșu*), organul Comitetului Regional al PMR și al Sfatului Popular al Regiunii Autonome Maghiare, care continua tradiția publicațiilor *Szabad Szó* (1944-1948), *Népújság* (1948-1951) și *Előre* (1951-1952), de la care preia în continuare numărul și anul de apariție. În 3 septembrie 1952 apare și perechea românească a acestuia, *Steaua roșie*, publicație a organelor județene de partid, făcând parte din categoria gazetelor locale apărute în toată țara, pentru a deschide calea unui paralelism instituțional româno-maghiar care a stat în deceniile următoare și la baza creării instituțiilor culturale la Târgu-Mureș.

*Steaua roșie* reprezintă în istoria presei mureșene vocea unei epoci, care a înregistrat prin modulații variate toate etapele comunismului românesc, de la perioada stalinizării care a marcat sfârșitul anilor '40 și începutul anilor '50, la perioadele de relativ calm ideologic dintre 1953-1957 și 1960-1971, până la cele de limitare extremă a libertății de exprimare între 1958-1959, 1971-1974 și apoi perioada anilor '80 care, contrar intențiilor regimului de consolidare a dictaturii lui Nicolae Ceaușescu a pregătit de fapt, prin agresivitatea opresiunii, căderea acestuia. Dincolo de discursul politic impus de-a lungul acestor perioade, *Steaua roșie* (bisăptămânal în primii opt ani de apariție, devenind din decembrie 1960 primul cotidian românesc din județul Mureș<sup>34</sup>), a însoțit ca o coordonată viața comunității mureșene timp de aproape patru decenii.

*Steaua roșie* a debutat, ca întreaga presă a perioadei, într-un registru tematic acaparat de epoca angajamentelor și a depășirilor de plan care configurează specific conținutul primei pagini, impus de ideologia perioadei, reflectată până în cele mai mici segmente ale vieții economice și sociale a comunității. În discursul general legat de stadiul îndeplinirii sarcinilor, orice eveniment

---

<sup>34</sup> *Steaua roșie* a fost în istoria presei mureșene prima publicație cu apariție cotidiană în adevăratul sens al cuvântului, prin existența sa de aproape patru decenii. Din această perspectivă, prima încercare locală de apariție cotidiană înregistrată la sfârșitul anului 1933 și începutul anului 1934 prin intermediul ziarului bilingv *Mureșul – A Maros* rămâne un experiment cu valoare simbolică prin existența sa de doar șase numere.

local devenea o realizare pe linia trasată de partid și de stat, noile succese în producție sau aniversările din viața partidului anulând agresiv orice ale preocupări sau subiecte de presă.

Activitatea cotidianelor *Steaua roșie* și *Vörös Zászló* era periodic analizată de organele județene de partid, care tratau presa ca domeniu distinct de observație în cadrul conferințelor regionale de partid, pe principiul obsesiv al „folosirii sistematice a criticii și autocriticii”.

Înființarea mai întâi a instituției maghiare în cadrul acestor „perechi” instituționale respecta tradiția maghiară a orașului, după cum o arată și exemplul înființării Teatrului Național Târgu-Mureș. Un exemplu în acest sens este Teatrul Secuiesc Târgu Mureș înființat în 1946, alături de alte instituții culturale similare existente la Cluj, Oradea, Arad, Satu-Mare, Sfântu Gheorghe, care au generat ecouri puternice în presă, exploatate în scop propagandistic de autoritățile comuniste aflate în căutarea unei legitimări rapide. În 1951 era inaugurat și învățământul teatral mureșean (la început doar în limba maghiară) în cadrul Institutului de Teatru „Szentgyörgyi István”. În timp, tânărul teatru a fost redenumit Teatrul Secuiesc de Stat (1949) și apoi Teatrul de Stat din Târgu Mureș (1961), pentru ca abia în 1962 să se înființeze și secția română a acestuia. În octombrie 1973 era inaugurată în prezența lui Nicolae Ceaușescu și noua clădire a teatrului, o capodoperă arhitecturală creată de arhitectul Constantin Săvescu din București (lucrare premiată de Uniunea Arhitecților în 1973), pe locul fostului parc Lázár Ódón, mica oază verde amenajată la sfârșitul anilor '40 în centrul orașului, care cuprindea și unele construcții precum o bibliotecă a copiilor, pavilionul orchestrei orașului, cinematograful de vară, desființate odată cu construirea teatrului.<sup>35</sup>

Data de 2 martie 1958 marchează apariția jurnalismului radiofonic mureșean, strâns legat de destinul presei scrise mureșene prin redactorii comuni, odată cu lansarea emisiei Studioului Regional de Radio Târgu-Mureș cu programe în limbile română și maghiară. Astfel, între 1958 și 1985, o întreagă generație de jurnaliști a creat și a dezvoltat jurnalismul radiofonic mureșean, strecurându-se printre rigorile politice ale meseriei și cenzura instalată în studioul 4, pentru a furniza ascultătorilor pe lângă numeroasele interviuri cu răspunsuri predefinite, mostre de actualitate autentică culeasă în special din spațiul cultural de acoperire. Ca și în presa scrisă a perioadei comuniste, cultura s-a bucurat întotdeauna de un loc privilegiat în programul radioului, reușind să aducă de-a lungul timpului în casele ascultătorilor cele mai importante voci ale culturii românești. Astfel s-a ajuns în anii '70 la un nivel considerat de criticul Cornel Moraru, redactor-șef al revistei *Vatra*, drept perioada de glorie a radioului târgumureșean, când instituția a reușit să ridice „o redută împotriva cenzurii”<sup>36</sup> care dăruia personalităților din domeniul culturii experiența unică a libertății de exprimare. Fără explicații oficiale, această generație a fost redusă la tăcere în 12 ianuarie 1985, odată cu sistarea emisiei tuturor studiourilor regionale, moment dramatic pentru echipa postului târgumureșean ai cărei redactori au ajuns angajați în cele mai variate instituții și întreprinderi. La desființare, împreună cu dotarea tehnică mai performantă, studioului i-a fost luată și Fonoteca de aur, pentru a fi depozitată sau distrusă într-un depozit al

<sup>35</sup> Ioan Eugen Man, *Târgu-Mureș, istorie urbană. Anii 1945-1990 (IV)*, Ed. Nico, Târgu-Mureș, 2011, pp. 152,262.

<sup>36</sup> Cornel Moraru, *O redută împotriva cenzurii*, în albumul aniversar *Radio Târgu-Mureș 40*, Mediaprint, Târgu-Mureș, 1998, pp. 7-8.

închisorii din Jilava. Însă înainte de transport, angajații studioului au reușit să copieze în câteva zile și nopți o mare parte a Fonotecii, pe care au depozitat-o la Biblioteca Județeană Mureș. Vocea Radioului mureșean s-a făcut din nou auzită în 22 decembrie 1989, când vechiul colectiv a repornit emisiile în limbile română și maghiară.

Perioada de relativă liberalizare care a urmat morții lui Stalin în martie 1953 și politica de destalinizare derulată de Gh. Gheorghiu-Dej au permis unele concesii, vizibile în noua orientare a politicii culturale de după 1960, pe fondul plecării trupelor sovietice din România în 1958, pe direcția relaxării relațiilor Est - Vest și a aspirațiilor de independență a statului român față de URSS. După moartea lui Gh. Gheorghiu-Dej în 1965 și preluarea conducerii statului de către Nicolae Ceaușescu, continuarea procesului de liberalizare a însemnat și o amplă acțiune de descentralizare a presei, multe reviste provinciale crescând numărul aparițiilor sau al paginilor. Deschiderea către exterior, iluzia unui câștig al libertății de exprimare, apoi protestul României față de invadarea Cehoslovaciei au creat o anume înflăcărare a dezbaterii în societatea românească a anilor 1969-1970.

Este perioada în care regăsim în paginile cotidianului *Steaua roșie* mostre de jurnalism autentic, exersat în articole cu un grad ridicat de relevanță din punctul de vedere al informației locale și cu o redactare nealterată de formulele propagandistice acaparatoare din perioada anterioară. Începând de la mijlocul anilor '60 secțiunea culturală a ziarului *Steaua roșie* e îmbogățită de colaborarea cu Cenaclul „Liviu Rebreanu” din Târgu-Mureș, cu o activitate literară susținută, reflectată la sfârșitul decadei în prezențe notabile ale unor autori precum Mihai Sin, Romulus Guga, Dan Culcer, Bujor Dâșoreanu, Zeno Ghițulescu, Valeriu Nițu, Viorica Mereuță, Mara Nicoară în revistele *Tribuna*, *România literară*, *Luceafărul*, *Ramuri* și *Steaua*. Această efervescentă culturală s-a reflectat în 1969-1970 și în paginile suplimentului cultural creat de *Steaua roșie* în decembrie 1969, *Cadran mureșean*, publicația-laborator care a pregătit lansarea revistei *Vatra* în aprilie 1971. Acest liberalism controlat, transpus jurnalistic în texte care constituie notele pozitive ale presei comuniste mureșene, se prelungește până la începutul anilor '70, susținut de sloganul „revoluției culturale” care marchează în această perioadă peisajul vieții românești în ansamblu.

În iulie 1971 Nicolae Ceaușescu reevalua riscurile acestei efervescente din domeniul culturii, publicând tezele „revoluției culturale” prin care partidul impunea culturii și presei vechile limite de tip stalinist.

Era perioada în care grupul de scriitori și publiciști mureșeni uniți în jurul lui Romulus Guga au reușit performanța de a obține permisiunea de înființare a revistei *Vatra* în aprilie 1971, prinzând „ultimul tren al liberalizării înaintea tezelor din 1971” după cum subliniază criticul Cornel Moraru.<sup>37</sup> După cinci decenii de „pregătire” începută de cultura mureșeană încă din perioada interbelică, apariția revistei *Vatra* conferea presei culturale românești din spațiul

---

<sup>37</sup> Masa rotundă *Revista VATRA – 40 de ani*, organizată la Târgu Mureș, în data de 2 decembrie 2011, de către Revista *Vatra*, Universitatea “Petru Maior” Târgu-Mureș - Facultatea de Științe și Litere, Departamentul de Filologie și Uniunea Scriitorilor din România - Filiala Târgu-Mureș, invitați: Cornel Moraru, Al. Cistelecan, Virgil Podoabă, Kocsis Francisko, Gheorghe Perian, Aurel Pantea, Iulian Boldea, Eugeniu Nistor, Dumitru Mircea Buda, Cristina Timar, Călin Crăciun, Angela Măgherușan Precup.

mureșean o binemeritată consacrare națională. Proiectul publicistic inițiat în 1971 Romulus Guga, Dan Culcer, Mihai Sin, Melinte Șerban a concretizat astfel la nivel local proiecte culturale mai vechi, precum cele ale revistelor *Jar și slovă*, *Clipa* sau *Progres și cultură*, care încercaseră fiecare în manieră proprie o afirmare regională și națională. Între elementele care au individualizat revista *Vatra* în peisajul presei culturale naționale se numără *pledoaria pentru proză scurtă*, *susținerea dialogului cultural româno-maghiar*, *promovarea literaturii SF* și mai ales performanța de a evita provincialismul și de a menține un standard deontologic ridicat în ciuda presiunilor ideologice ale perioadei. Pentru perioada comunistă din existența revistei *Vatra*, lucrarea propune ca bază a analizei o periodizare realizată în funcție de etapele devenirii sale și de efectele intensității variabile a presiunii politice în conținutul revistei: perioada de „laborator” – *Cadran mureșean* (1969-1970), etapa debutului (1971-1972), prima fază a dogmatizării (1973-1979), perioada manipulării manipulatorilor (1979-1982), a doua fază a dogmatizării (1983-1989).

La mijlocul anilor '70, conținutul ziarului *Steaua roșie* creiona deja mentalitatea comunistă centrată pe bifarea sarcinii. Discursul oficial recuperează agresiv spații largi în paginile ziarului, pe măsură ce presa sfârșitului anilor '70 și a anilor '80 era invadată de cultul Nicolae Ceaușescu, reflectat în marcarea obsesivă a aniversărilor conducătorului și partidului, în cuvântările redade exhaustiv, în graficele cotidiene de reprezentare a creșterilor de producție și în teoriile despre creșterea nivelului de trai, în consumul „rațional” al energiei, în modernizarea producției și în educația tineretului, obligând cititorul la o lectură fotografică în scopul detectării micilor pasaje de informație reală.

Vizitele cuplului Ceaușescu în județul Mureș (august 1966, octombrie 1973, iulie 1975, octombrie 1975, octombrie 1976, iunie 1978 și septembrie 1983) reprezentau adevărate teste organizatorice pentru organele locale de partid, destabilizând ca peste tot în țară ritmul firesc al publicațiilor locale, prin acapararea aproape integrală a câtorva numere, ante și post eveniment.

Simularea comunicării în spațiul public a fost principala consecință a mesajului manipulator al presei perioadei comuniste. Dar la fel de importante s-au dovedit resursele receptorilor acestui mesaj în dezvoltarea unor mecanisme de apărare sub forma intertextualității, chiar dacă presiunea politică acționa concomitent asupra ambelor părți, emițător și receptor. La mijloc, a rămas peste timp mesajul despre care vorbea Romulus Guga: „Poate că într-o zi alții vor asculta vocile acestui timp, și ne vor înțelege mai bine, iar pentru toate acestea meritele vor fi ale reporterilor și redactorilor care au străbătut țara și sufletul acestui timp contemporan, în căutarea constantă a florii de colț care dă însemnătate pietrei și înălțimilor.”<sup>38</sup>

Capitolul al cincilea al lucrării, *Primul deceniu postcomunist (1990-2000)*, argumentează faptul că între încercările jurnalistice din primii ani care au urmat căderii comunismului până la perioada „romantică” din a doua parte a primului deceniu postcomunist, presa mureșeană a reușit să onoreze și chiar să dezvolte tradiția părinților săi interbelici, prin performanța de a-și depăși statutul marginal deținut în perioada interbelică, acela de ultimă

---

<sup>38</sup> Romulus Guga, *Studio* – 25, în *Vatra*, anul XIII, nr. 6 (147), 20 iunie 1983, p. 8.

redută necucerită a presei românești ardelenne (datorat debutului întârziat din 1920) și de a se situa între primele județe ale țării, atât din punct de vedere cantitativ, prin numărul mare al publicațiilor, cât și din punct de vedere calitativ.

Din cauza comunismului, presa românească a resimțit cu o întârziere de o jumătate de secol șocul presei audio-vizuale, care schimbaseră fundamental practicile jurnalistice din lumea liberă după al doilea război mondial. Abia acum presa scrisă din România s-a văzut obligată să se adapteze noului statut de element complementar presei vorbite și auzite. „Presa română liberă” a debutat în primele zile după căderea comunismului printr-un stil intelectualist-elitist, reflectat în ziare pentru care se stătea la coadă, într-o prelungire a inerției cozilor anterioare la alimente dar, de această dată, în scopul procurării unei rații inedite de adevăr.

Fenomenul participării elitelor culturale în transformările majore care au urmat momentului decembrie 1989 s-a manifestat în presa mureșeană prin implicarea unor personalități culturale de prestigiu în evoluția gazetăriei locale, printr-o atitudine jurnalistică de responsabilitate socială asumată de oameni precum Alexandru Cistelean, Cornel Moraru, Iulian Boldea, Eugeniu Nistor, Nicolae Băciuț, Dumitru Mureșan, Serafim Duicu, Alina Nelega, Mihai Sin, Grigore Ploșteanu, Cornel Sigmirean, Dimitrie Poptămaș, Marin Șara, Traian Bosoancă.

La Târgu-Mureș primul deceniu postcomunist a fost marcat de debutul său violent, prin conflictul interetnic din martie 1990 care – scria revista *Vatra* – a ridicat „un zid al tăcerii” făcând să existe două orașe într-unul singur.<sup>39</sup> După acest moment, Târgu - Mureșul a rămas cu rușinea veșnică de a fi fost scena unei asemenea tragism (reflexie a „fratricidului”<sup>40</sup> public care încă bântuie conștiințele oamenilor de aici) iar opinia publică locală și națională a rămas ani de zile captivă unor „false comandamente împăciuitoare.”<sup>41</sup> Conținutul multor articole publicate de *Cuvântul liber* în perioada ianuarie – martie 1990 arată existența unei stări de tensiune premergătoare conflictului interetnic, conducând spre concluzia că pentru locuitorii Târgu-Mureșului acest moment nu a reprezentat o surpriză decât prin gradul extrem al violenței.

Primele semnale au venit din partea intelectualității locale.

În 26 decembrie 1989 un grup de intelectuali mureșeni români și maghiari s-au întâlnit la Târgu-Mureș pentru a discuta sincer pe marginea relațiilor româno-maghiare în noul context și a încheia „Platforma prieteniei” care stipula între altele: „Considerăm de primă urgență ca fiecare intelectual să militeze pentru eliminarea oricăror urme de manifestări șovine, naționaliste și xenofobe, pentru preîntâmpinarea oricăror răbufniri de violență, răfuială, răzbunări individuale și colective absurde, a urii, revenindu-ne datoria morală de a plivi fiecare buruienile din grădina proprie.”<sup>42</sup> Documentul era semnat inclusiv de scriitorul Sütő András, alături de Béres András, Boér Ferenc, Ioan Boitan, Borbély István, Brassai Zoltán, Ion Calion, Radu Ceontea, Alexandru Cistelean, Constantin Copotoiu, Anton Cosma, Eltető József, Fülöp Dénes, Gálfalvi György, Jánosházy György, Káli Király István, Kincses Előd, Lazăr Lădăriu, Markó Béla, Mathé Éva, Ion Ilie Mileșan, Augustin Morar, Cornel Moraru, Nagy Pál, Nemess László, Ioan Pascu, Grigore

<sup>39</sup> *Ziarul local*, în *Vatra*, anul XXXII, nr 9-10 (414-415), sept.-oct. 2005, p. 192.

<sup>40</sup> Cornel Moraru, *Față în față*, în *Vatra*, anul XX, nr. 3 (228), martie 1990, p. 3.

<sup>41</sup> Al. Cistelean, *Oameni și fiare*, în *Vatra*, anul XX, nr. 3 (228), martie 1990, p. 3.

<sup>42</sup> *Platforma prieteniei de la Târgu-Mureș*, în *Cuvântul liber*, Târgu-Mureș, anul I, nr. 6, 29 decembrie 1989, p. 2.



Ploeșteanu, Mihai Sin, Gheorghe Șincan, Tökés András. Eșecul acestui discurs al unității avea să determine după martie 1990 o exacerbare a retoricii naționaliste în presa mureșeană, românească și maghiară, printr-o reeditare a naționalismului presei mureșene interbelice, mai agresivă după experiența comunismului în care buna comunicare interetnică se făcuse cu forța, în manieră dirijată și instituționalizată.

Din punctul de vedere al evoluției presei mureșene sub amprenta inseparabilă a evoluției relațiilor interetnice la Târgu-Mureș, între momentul zero al conflictului interetnic din 1990 și punctul maxim al câștigării alegerilor din 2000 de către Dorin Florea, primul primar român ales din istoria Târgu-Mureșului, se observă două etape. În primii ani după evenimentele din martie 1990 atitudinea dominantă în plan social, atât de partea română cât și de cea maghiară, este cea a concilierii, dublată în plan politic de o atitudine opusă, a exploatării naționalismului în scop electoral. În a doua etapă, la sfârșitul anilor '90, comunicarea interetnică a devenit la nivel social tot mai dominată de apatia comună determinată de problemele cotidiene.

În plan jurnalistic însă, Mureșul și-a luat revanșa.

Din „Cenușăreasa” gazetăriei ardelene în perioada interbelică, județul a avut o evoluție surprinzătoare ajungând din coada listei presei românești în fruntea ei, prin situarea pe locul al optulea între județele cele mai prolifiche din punct de vedere jurnalistic, după Cluj, Timiș, Bihor, Iași, Hunedoara, Constanța, Brașov.<sup>43</sup> Mureșul s-a situat între județele fruntașe și din punctul de vedere al editorilor și editurilor, ocupând locul al optulea ca număr de edituri<sup>44</sup> și locul al patrulea după gradul de concentrare a editorilor, cu opt localități în care existau editori de presă.<sup>45</sup>

Între 1990-2000 în județul Mureș au apărut peste 252 de publicații în limba română, dintre care 222 la Târgu-Mureș, 10 la Sighișoara, 8 la Reghin, 3 la Târnăveni, 3 la Luduș, 2 la Iernut și câte una la Sărmașu, Band, Cristești, Deda.<sup>46</sup>

Puterea ziarelor centrale a dominat dinamica presei locale până în 1994, aspect vizibil în numărul titlurilor locale care variaza în această perioadă între 10 – 20 de apariții pe an. În 1994 se întrevăd semnele unei schimbări, prin numărul titlurilor locale care crește ușor la 24, reflectând o creștere a interesului pentru informația locală.

Mutarea interesului cititorilor dinspre presa națională spre cea locală este ilustrată în 1995, anul care reprezintă vârful perioadei prin cele 54 de titluri informative înregistrate de presa mureșeană. Iar progresul nu e doar unul cantitativ. Intervalul 1995-2000 reunește trei sferturi (30 titluri) din publicațiile informative mureșene ale primului deceniu postcomunist, ilustrând schimbarea presei locale și afirmarea unei generații tinere de jurnaliști. Această explozie a presei informative nu se regăsește în cazul presei culturale, mai activă în perioada anterioară, care a consacrat publicațiile culturale mureșene reprezentative pentru întreaga perioadă a anilor '90, *Vatra* și *Târnava*. Deși în a doua parte a intervalului se înregistrează un număr relativ egal de

---

<sup>43</sup> Marian Petcu, *op. cit.*, p. 164.

<sup>44</sup> *Ibidem*, p. 172.

<sup>45</sup> *Ibidem*, p. 178.

<sup>46</sup> Rămân în afara analizei câteva publicații cu loc sau data de apariție nedeterminate, precum *Târnava Mare* (Sighișoara) sau *Orizont* (Reghin).

aparitii culturale ca între anii 1990-1994, inițiativele publicistice sunt mai dispersate, fără a reuși să se impună pe termen lung, cu excepția revistei *Ambasador* (1995-2011).

Anul 1995 este momentul care marchează începutul unui al doilea val în presa locală, de această dată mai puternic și mai durabil, care înscrie județul Mureș pe un drum jurnalistic propriu și performant, deși marcat la sfârșitul decadei o diminuare a interesului general față de presa scrisă. Sunt evoluții care justifică împărțirea analizei presei mureșene din primul deceniu postcomunist în două etape: etapa învățării libertății de expresie (1990-1994) și etapa „inflației” jurnalistice care marchează a doua jumătate a perioadei (1995-2000).

Categoria cea mai consistentă a presei mureșene din primul deceniu postcomunist este cea a publicațiilor informative, totalizând 40 de titluri (la care se adaugă 11 publicații informative ocazionale), urmată de presa culturală (30 de titluri) și de subcategoria acesteia, presa școlară (35 de titluri). În ceea ce privește categoria presei specializate, care totalizează 136 titluri, diversificarea și segmentarea publicului nu mai permite tratarea publicațiilor de acest fel într-o categorie unitară (ca în perioadele anterioare), ci impune considerarea fiecăreia dintre ele în parte, drept o subcategorie distinctă a presei specializate: publicitară (29 titluri), IT (17 titluri), de divertisment (14 titluri), a organizațiilor nonguvernamentale (13 titluri), religioasă (10 titluri), studentească (10 titluri), medicală (8 titluri), politică (6 titluri), sportivă (5 titluri), oficială (5 titluri) și diversă (19 titluri juridice, pedagogice, muzicale, auto etc.).

Privită retrospectiv, perioada 1994-2000 a fost una „romantică” pentru presa mureșeană din punctul de vedere al libertății de exprimare și al promovării spiritului jurnalistic autentic, în special datorită poziției favorabile a patronatului de presă care, nesupus încă vreunui interes politic sau economic, nu exercita presiuni asupra jurnaliștilor. În aceste condiții, ancheta a înregistrat în paginile ziarelor mureșene o perioadă de glorie, având ca rezultat un adevărat val de procese intentate jurnaliștilor, după cum o arată și mărturiile culese în cadrul Proiectului „Condiția jurnalistului” lansat în 2010.<sup>47</sup>

Statutul vulnerabil al noii generații de jurnaliști se datora însă altor două elemente de presiune: pe de o parte, numeroasele procese intentate de persoane sau instituții lezate de noul spirit critic al presei locale, iar pe de altă parte, condițiile dezavantajoase de angajare din cauza cărora jurnaliștii perioadei erau nevoiți să aibă concomitent două sau trei angajamente, de regulă la o instituție media locală și la alta centrală, cu statut de corespondent. Termenul de „angajare” era în acest context unul generic, pentru că marea majoritate a tinerilor jurnaliști, dornici de a lua în stăpânire domeniul și prin urmare mai predispuși la concesi, au acceptat ca formă de colaborare contractele de cesiune a drepturilor de autor care avantajau angajatorul și nu jurnalistul. Astfel, nu de puține ori jurnaliștii se trezeau înfierând în articolele lor munca la negru, pentru ca în timp să constate că propria condiție de „angajat” era una îndoielnică.

Cea mai bună descriere a generației de jurnaliști de după 1990 este una formulată în perioada interbelică de Pamfil Șeicaru, dar mai actuală decât oricând: „În România nu a existat o școală de gazetari. Formația gazetarului a fost empirică, nivelul intelectual inegal. Totdeauna în presa românească a existat o elită intelectuală în adevăratul sens al cuvântului, dar imensa

---

<sup>47</sup> <http://touretul.wordpress.com>, producție InMures Tube, data consultării: 8 mai 2013.

majoritate era de o foarte rudimentară formație intelectuală.”<sup>48</sup> Pentru ridicarea gradului de profesionalizare, în România au început să se deschidă după 1990 secții de jurnalism în cadrul universităților consacrate sau mai noi, inclusiv la Târgu-Mureș unde primele cursuri universitare de ziaristică au apărut în cadrul Universității „Dimitrie Cantemir” filiala Târgu-Mureș.<sup>49</sup> Dar pe fondul lipsei unei tradiții care să coaguleze aceste eforturi, aceste instituții s-au menținut în primul deceniu postcomunist la statutul superficial al unor instituții care acordau diplome utile, cunoștințe teoretice amalgamate, dar nu și minima formație practică necesară debutanților.

Barometrul presei mureșene la debutul său pe coordonatele libertății de expresie a fost revista *Vatra* care, atât pe fundamentul experienței publicistice cât mai ales pe baza credibilității câștigate în timpul perioadei comuniste, a oferit „asistență” primelor exerciții ale presei mureșene noi. Atât ca instituție culturală cât și individual, prin redactorii săi, *Vatra* s-a implicat activ în apariția și evoluția unor publicații mureșene importante ale anilor '90, asemeni unui ghid într-ale scrisului publicistic, nu printr-o atitudine dobândită pe parcurs ci printr-un obiectiv asumat programatic, formulat în ianuarie 1990 de redactorul-șef Cornel Moraru: „Ținând seama de marea concurență care va fi de acum înainte în presa românească, ne vom preocupa mai mult de aspectul publicistic. Editorialul, tableta, reportajul, eseu, totul într-un stil cât mai incisiv, direct. [...] Spiritul critic, pentru care am pledat și înainte și l-am și ilustrat destul de bine, de-aici înainte va fi una din devizele program ale revistei.”<sup>50</sup>

În acest spirit, parcă pentru a asista la debutul noii presei mureșene eliberate de comunism pe coordonate morale și profesionale corecte, revista *Vatra* a lansat și a susținut o serie întreagă de publicații independente sau suplimente ale sale, atât informative cât și culturale, precum revista *Vatra copiilor* (1990) cu suplimentul *Disk-jockey* (1990), revista culturală *Carul mic* (1990-1992), suplimentul cultural *Școala ardeleană* (1991-1993), almanahul *Țara fagilor* (1992-2000), revista culturală *Codrul Cosminului* (1993-1997), suplimentul *Clipa cea repede...* editat de Școala Normală „Mihai Eminescu” Târgu-Mureș (1994), almanahul *Făgurel* (1995), revista de cultură a studenților brașoveni *Erată* (1996) coordonată de criticul Virgil Podoabă, suplimentul de artă teatrală *Post Scenium* (1996-1997).

La aceste proiecte se adăugau colaborările frecvente ale personalităților emblematiche ale revistei în paginile majorității publicațiilor perioadei. Pe Alexandru Cistelean, redactorul-șef adjunct al revistei *Vatra*, îl regăsim în postura de editorialist al publicațiilor informative *24 ore mureșene* (între 1993-1994) și *Jurnalul de Mureș* (în perioada noiembrie 1995 - februarie 1996), dar și ca membru în colegiul de redacție al *Gazetei de Mureș* (1991). *Gazeta de Reghin*, cea mai longevivă publicație a Reghinului în primul deceniu postcomunist (1990-continuă), a fost coordonată de Nicolae Băciuț și a evoluat prin implicarea activă a coordonatorilor *Vetrei*, Alexandru Cistelean și Cornel Moraru. În 1993-1994, Iulian Boldea și Cornel Moraru s-au numărat printre susținătorii inițiativei cotidianului *Cuvântul liber* de a edita un supliment de

---

<sup>48</sup> Pamfil Șeicaru, *Istoria presei*, ediție îngrijită de George Stanca, Ed. “Paralela 45”, Pitești, 2010, p. 172.

<sup>49</sup> *Topul profilor de la Universitatea Ecologică „Dimitrie Cantemir” filiala Târgu-Mureș*, în *24 ore mureșene*, Târgu-Mureș, anul II, nr. 124, 1 aprilie 1994, p. 3.

<sup>50</sup> Doru Mureșan, „*Vatra*” după revoluție, în *Cuvântul liber*, Târgu-Mureș, anul II, nr. 21 (29), 27 ianuarie 1990, p. 1.

educație civică *ETC: Eu, tu și ceilalți*. Revista *Ambasador* a beneficiat la debut dar și după aceea de colaborarea și prestigiul criticilor Cornel Moraru, Dumitru Mureșan (1995), Iulian Boldea (redactor-șef al revistei în 1996). O altă publicație informativ-culturală a începuturilor, *Foaia interesantă* (Târgu-Mureș, 1990), a fost editată de Anton Cosma, experimentatul publicist al revistei *Vatra. Curierul de Transilvania* (Târgu-Mureș, 1991-1992) a beneficiat la rândul său de coordonarea redactorului *Vetrei* Valentin Borda.

Evoluția presei mureșene în intervalul 1990-2000 a evidențiat și o serie de similitudini cu presa perioadei interbelice, fundamentate în asemănarea de ansamblu dintre cele două perioade. Între aceste similitudini se remarcă eterna prăpastie dintre condiția presei centrale și cea a presei locale, o caracteristică perpetuată în contemporaneitate sub acțiunea acelorași factori de decizie, politic și economic (atunci când cele două nu se confundă). Pornind la începutul anilor '90 de pe o poziție de egalitate cu presa de la București, presa din provincie a cunoscut o adevărată perioadă de glorie în perioada 1995-2000, fiind nu de puține ori inițiatora unor campanii de presă locale preluate ulterior la nivel central. Dar diferențele între cele două medii de apariție continuă să se manifeste pregnant, în ciuda previziunii generale că viitorul ar aparține presei locale și regionale.

Primele orașe din județul Mureș în care au apărut publicații informative încă din decembrie 1989 au fost Târgu-Mureș (*Cuvântul Liber*) și Sighișoara (*Glasul cetății*). A urmat valul de publicații libere din 1990, de scurtă durată, care a totalizat 19 titluri (dintre care multe culturale). La Târgu-Mureș, perioada în ansamblul său a fost marcată de longevitatea celor două cotidiene *Cuvântul liber* și *24 ore mureșene*, reprezentative fiecare în parte pentru generația veche și cea nouă a presei mureșene din primul deceniu postcomunist. În apariția presei libere la Sighișoara se remarcă eforturile comunității în primii ani ai perioadei postcomuniste legate de reînființarea județului Târnava Mare interbelic (cu reședința la Sighișoara), prin intermediul Ligii naționale a județelor abuziv desființate în timpul dictaturii comuniste.<sup>51</sup>

Alte publicații informative reprezentative ale perioadei precum *Gazeta Reghinului* (Reghin, 1990-prezent), *Gazeta de Mureș* (Târgu-Mureș, 1991-1994), *Opinia reghineană* (1995-1998), publicațiile locale din rețeaua *Jurnalul* în 1997-1998 (*Jurnalul de Mureș*, *Jurnalul de Sighișoara*, *Jurnalul de Reghin*, *Jurnalul de Târnăveni*), *Curierul de Târgu-Mureș* (1996-1997), *Recurs* (Târgu-Mureș, 1999-2000) sau *Minciuna* (Târgu-Mureș, 1999-2000) conturează profilul social, economic, politic al perioadei, consemnând în paginile lor evoluția gazetăriei locale în drumul său spre autodefinire.

Presa culturală mureșeană a înregistrat în primul deceniu de postcomunism aproape același număr de publicații ca presa informativă, pe care în primii ani ai perioadei a depășit-o chiar ca ritm al dezvoltării. Ilustrativ pentru entuziasmul care a marcat pasul presei culturale în noua epocă a libertății de exprimare este faptul că cele mai multe dintre publicațiile culturale (12 titluri) au apărut într-un pluton concentrat în anii 1990-1992. Din păcate, ritmul dispariției celor mai multe dintre ele la scurt timp a egalat nivelul entuziasmului inițial. În această perioadă de

---

<sup>51</sup> Viceprimar Ovidiu Căpățînă, *Continuă lupta pentru reînființarea județului Târnava-Mare*, în *Glasul cetății*, Sighișoara, anul 6, nr. 79, 1/5mai 1994, p. 1.

început, presa culturală a fost dominată de entuziasmul publiciștilor cu experiență de a impulsiona revoluționarea culturii românești după eliberarea de comunism. Ca și la nivel național, pe lângă consacrarea revistelor culturale reprezentative, *Vatra* și *Târnavă*, începutul anilor '90 a fost perioada unui val de reviste culturale mureșene de înaltă ținută dar cu existență scurtă, precum *Carul mic*, *Alpha*, *Școala ardeleană*, *Transilvania străbună* învinse, la fel ca și în perioada interbelică, de lipsa resurselor financiare și de îndreptarea vechiului public spre presa politică și informativă.

Veritabil simbol cultural, revista *Vatra* pășea în postcomunism printr-un prim număr apărut în decembrie 1989, imediat după evenimentele care au determinat căderea regimului Ceaușescu, când obișnuita imagine a conducătorului nemaiiubit era înlocuită pe coperta revistei cu un editorial al proaspetei libertăți. Ilustrația copertei acestui număr din ianuarie 1990 trasează un arc peste timp, reprezentând sub titlul *Paris, 1789 – Timișoara, 1989* o paralelă între asaltul Bastiliei și asaltul comunismului românesc. În fluctuațiile perioadei determinate de instabilitatea publicațiilor culturale ca urmare a incertitudinii economice, revista *Vatra* a reprezentat în peisajul presei naționale un punct de reper iar în peisajul presei locale o axă profesională. Redactorii revistei au reușit să evite capcana izolării într-un turn al consacrării, implicându-se activ în debutul și evoluția multor publicații mureșene, culturale, informative sau școlare, contribuind astfel la adoptarea unor standarde ridicate de către publicistica locală în curs de formare. Participarea revistei la evoluția societății românești în general și a literaturii române în special a fost influențată decisiv în această perioadă de Alexandru Cistelean, Cornel Moraru, Virgil Podoabă, Dumitru Mureșan, Iulian Boldea, Aurel Pantea, Nicoleta Sălcudeanu, Alexandru Vlad. Programul revistei în postcomunism a fost construit astfel pe promovarea dialogului real, critic și polemic pe subiecte-cheie ale societății și culturii românești, pe revalorizarea trecutului cultural, realizarea unei imagini critice asupra valorilor contemporane, recuperarea literaturii și a valorilor exilului românesc și pe deschiderea spre literatura nouă.

Subcategorie importantă a presei culturale, presa școlară din Mureșul primului deceniu postcomunist onorează tradiția prestigioasă a presei școlare mureșene din perioada interbelică, prin cele de 35 publicații școlare mureșene precum *Mlădițe*, *Clipa cea repede...*, *Argument*, *Vocea Papiului*, *Interferențe*, *Dialog în albastru*, *Oscar licean*, *Urme*, care ilustrează că efervescența generală a presei după căderea comunismului s-a manifestat cu aceeași intensitate și în rândul școlarilor, al liceenilor și al profesorilor lor.

Presa specializată mureșeană reunește 136 de publicații cu adresabilitate variată, de la reviste publicitare, la reviste de divertisment, IT, religie, reviste ale organizațiilor neguvernamentale sau ale unor instituții județene, până la publicații medicale, studențești, politice, oficiale, sportive, juridice, de automobilism sau muzicale. Numărul acestor tipuri distincte de publicații specializate reflectă dinamica excepțională a presei între 1990 - 2000, vizibilă atât în varietatea publicațiilor cât și în dispariția rapidă a multora dintre ele. Fenomenul a fost determinat de mobilitatea crescută a publicului perioadei, prin deplasarea cererii într-o direcție sau alta în diferite perioade, ceea ce a dezvoltat și capacitatea de răspuns a tinerei prese mureșene pentru a se adapta la această cerere.

Categoria cea mai numeroasă a presei specializate este reprezentată de publicațiile cu caracter publicitar (29 titluri) care a atins vârful dezvoltării sale locale în 1998, prin apariția săptămânalului *FLASH*, reprezentativ pentru acest segment, cu o apariție neîntreruptă până în prezent. Merite deosebite în creșterea domeniului publicității a avut publicistul, caricaturistul și scriitorul Romeo Soare, directorul trustului de presă Ambassador și realizatorul a numeroase pagini publicitare în gazete precum *Cuvântul liber* în 1994, *Târnava* (1993), *Mapamond magazin* (1993-1994), *Mondo Business* (1994) în *Oglinda de Mureș* (1997) *Dribling* (1999), *Graiuri mureșene* (1995) *Realitatea* (1995), *Magazin ilustrat* (1990) și altele.

Presa IT, reunind 17 titluri mureșene, a înregistrat perioada sa de interes maxim în anii 1994-1995, ca reflexie a schimbărilor pe care tehnologia le aducea în ritm alert în viața cotidiană. Presa de divertisment, totalizând 14 titluri, a crescut la rândul său în special datorită publicațiilor de rebus și integrame, cu un consum intens mai ales în intervalul 1994-1996, când moda integramelor îmbrăca punctele de difuzare a presei în zeci de publicații de profil, locale sau naționale, sufocând restul ziarelor mai puțin vizibile și creând impresia că acestea erau singurul tip de reviste vândute în punctul respectiv, spre exasperarea publiciștilor cu experiență. Între publicațiile organizațiilor nonguvernamentale (13 titluri), Liga Pro Europa s-a evidențiat ca principalul editor, ca urmare a demersurilor sale de amploare desfășurate în domeniul dezvoltării societății civile mureșene după momentul martie 1990. La rândul său, presa religioasă (10 titluri) a fost marcată de o efervescentă ilustrativă pentru libertatea de opțiune și exprimare din societatea românească după căderea regimului comunist. Același spirit este ilustrat și de presa studentească a perioadei (10 titluri), medicală (8 titluri), sportivă (5 titluri), politică (6 titluri), oficială (5 titluri) sau diversă (19 titluri SF, auto, de fizică, OZN, juridice, muzicale, de gătit etc.).

Spre sfârșitul anilor '90 în redacții au apărut treptat, computerele, telefoanele mobile, internetul, grafica computerizată, cu un impact major asupra modului de culegere și prelucrare a informației, deși în paralel, acest progres era diminuat de tabloidizarea care începuse să afecteze aspectul general al gazetăriei românești. Privită de regulă drept cea mai elocventă dovadă a devalorizării jurnalismului românesc, tabloidizarea este în sine o dovadă de normalitate, o etapă necesară în procesul de maturizare a presei românești pe principiul cererii și ofertei. Problematică este prelungirea acestei etape până în punctul în care generează involuție, dar dacă se întâmplă astfel, regresul mass-media nu reflectă decât o involuție a societății românești în ansamblul său.

La sfârșitul perioadei presa mureșeană începea deja să resimtă și efectele intruziunii factorului economic și politic în activitatea de presă. Era începutul unui nou tip de presiune, economică și politică, ale cărei elemente pot fi detectate încă de la sfârșitul anilor '90, dar care își va arăta cu adevărat efectele nefaste asupra presei locale în cursul deceniului următor. Săptămânalul *Minciuna* reprezintă în acest context o vizibilă întreprindere de revoltă jurnalistică împotriva direcției asumate de societatea și presa românească a perioadei.

Investigând un secol de presă românească la Târgu-Mureș, analiza noastră a urmărit reconstituirea unei fotografii de familie a presei românești din secolul XX, având ca reper și motivație imaginea jurnalistului de azi asupra instrumentelor de lucru moștenite „de-a gata”, de la limbaj până la publicul deja format sau „slobozenia” scrisului, care capătă în acest context o încărcătură aparte. Iar reconstituirea destinului presei impune pietate și atenție la detalii, pentru că numai prin înțelegere empatică putem reconstitui atmosfera unei epoci, cu particularitățile sale istorice, care imprimă evoluției oricărui domeniu un ritm propriu. Fără a se putea stabili încă dacă societatea are presa pe care o merită sau invers, legătura de interdependență dintre cele două planuri face ca judecățile referitoare la evoluția societății românești în general să fie aplicabile în mare măsură și în cazul presei. În cele din urmă, recunoașterea stadiului real al evoluției societății și presei românești reprezintă o condiție indispensabilă depășirii lacunelor și accederii într-o etapă superioară de dezvoltare. Iar în acest demers, pentru o presă și o lume românească mai bună, jurnaliștii prezentului sunt primii datori la o autoanaliză lucidă în care, pentru a înțelege încotro se îndreaptă, presa mureșeană știe acum, înainte de toate, de unde vine.

## BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

### LISTA AUTORILOR

1. Albert, Pierre, *Istoria presei*, traducere de Irina Maria Sile, Institutul European, Iași, 2002.
2. Andreescu, Gabriel, *Națiuni și minorități*, Ed. Polirom, Iași, 2004.
3. Antip, Constantin, *Contribuții la istoria presei române*, Uniunea Ziariștilor din Republica Populară Română, București, 1964.
4. Antohi, Sorin, *Al treilea discurs. Cultură, ideologie și politică în România. Adrian Marino în dialog cu Sorin Antohi*, Ed. Polirom, Iași, 2001.
5. *Idem*, *Războaie culturale. Idei, intelectuali, spirit public*, Ed. Polirom, Iași, 2007.
6. Antonescu, Nae, *Scriitori uitați*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1980.
7. *Idem*, *Reviste din Transilvania*, Biblioteca Revistei Familia, Oradea, 2001.
8. *Idem*, *Reviste literare interbelice*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2001.
9. Bartos, Zoltán, *Naționalizarea în fostul județ Mureș*, Ed. Risoprint, Cluj-Napoca, 2009.
10. Băciuț, Nicolae, *O istorie a literaturii române contemporane în interviuri*, vol. I, Ed. Reîntregirea, Alba-Iulia, 2005.
11. *Idem*, *Presa culturală mureșeană contemporană. Reviste, jurnaliști, repere*, Editura Nico, Târgu-Mureș, 2011.
12. Beke, György, *Fără interpret. Convorbiri cu 56 de scriitori despre relațiile literare româno-maghiare*, Ed. Kriterion, Buc., 1972.
13. Boia, Lucian, *Occidentul. O interpretare istorică*, Ed. Humanitas, Buc., 2007.
14. *Idem*, *Două secole de mitologie națională*, ed. a II-a, Ed. Humanitas, Buc., 2011.
15. *Idem*, *Istorie și mit în conștiința românească*, ed. a II-a, Ed. Humanitas, Buc., 2011.
16. *Idem*, *Capcanele istoriei. Elita intelectuală românească între 1930 și 1950*, Ed. Humanitas, Buc., 2011.
17. Boldea, Iulian, *Dimensiuni critice*, Ed. Universității „Petru Maior”, Târgu Mureș, 1998.
18. *Idem*, *Teme și variațiuni*, Ed. Aura, București, 2008
19. Borda, Dorin, *Presa românească mureșeană (1910-1940)*, Ed. Ardealul, Târgu-Mureș, 2010.
20. Bota, Sorina, *Poveștile orașului*, Ed. Ardealul, Târgu-Mureș, 2010.
21. *Idem*, *Poveștile orașului - clădiri*, Ed. InfoArt Media, Sibiu, 2011.
22. Brucan, Silviu, *România în derivă*, Ed. Nemira, Buc., 2000.
23. Carp, Mircea, „*Vocea Americii*” în *România (1969-1978)*, Ed. Polirom, Iași, 1997.
24. Cărtărescu, Mircea, *Postmodernismul românesc*, Ed. Humanitas, Buc., ed. a II-a, 2010.
25. Cesereanu, Ruxandra, *Curenți și tendințe în jurnalismul contemporan*, Ed. Limes, Cluj-Napoca, 2003.
26. *Idem*, *Comunism și represiune în România : Istoria tematică a unui fratricid național*, Ed. Polirom, Iași, 2006.



27. Chinezu, Ion, *Aspecte din literatura maghiară ardeleană (1919-1929)*, Editura Revistei „Societatea de mâine”, Cluj-Napoca, 1930.
28. *Idem*, *Pagini de critică*, ediție îngrijită de Ion Negoïtescu, Editura pentru literatură, Buc., 1969.
29. Chiorean, Ioan, *Iosif Hodoș. Viața și activitatea sa.*, Ed. Mica Doris, Târgu-Mureș, 1996.
30. Ciachir, Dan, *În lumea presei interbelice*, Iași, Ed. Timpul, 2008.
31. *Idem*, *Luciditate și nostalgie*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1999.
32. Cistelecă, Alexandru, *15 dialoguri critice*, Ed. Aula, Brașov, 2005.
33. Cioran, Emil, *Istorie și utopie*, traducere de Emanoil Marcu, Ed. Humanitas, Buc., ediția a III-a, 2003.
34. *Idem*, *Schimbarea la față a României*, Ed. Humanitas, Buc., 2001.
35. Coman, Mihai, *Mass media în România postcomunistă*, Ed. Polirom, Iași, 2003.
36. *Idem*, *Mass-media, mit și ritual*, Ed. Polirom, Iași, 2003.
37. *Idem*, *Introducere în sistemul mass media*, Ed. Polirom, Iași, 2010.
38. Coposu, Corneliu, *Semnele timpului*, prefață de Mircea Popa, Editura de Vest, Timișoara, 1997.
39. Corobca, Liliana, *Epurarea cărților în România (1944-1964)*, Ed. Tritonic, Buc., 2010.
40. Coteanu, Ion, *Stilistica funcțională a limbii române*, Editura Academiei RSR, Buc., 1973.
41. Crăciun, Cornel, *Cultură și reclamă în Transilvania interbelică*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1998.
42. Dandea, Emil A., *Politică și administrație – culegere de texte*, Casa de editură Mureș, Fundația Culturală „Vasile Netea”, Târgu-Mureș, 1996.
43. Demetrescu, Mihail, *Un oraș demn de văzut - Târgul-Mureș*, Tip. PAX, Târgu Mureș, 1933.
44. Djuvara, Neagu, *O scurtă istorie a românilor povestită celor tineri*, ed. a II-a, Ed. Humanitas, Buc., 2010.
45. *Idem*, *Războiul de șaptezeci și șapte de ani și premisele hegemoniei americane (1914-1991)*, ed. a III-a, Ed. Humanitas, Buc., 2010.
46. Elöd, Kincses, *Martie negru la Târgu Mureș*, Ed. Juventus, Târgu Mureș, 2001.
47. Fanache, V., «*Gând românesc*» și epoca sa literară, Ed. Enciclopedică Română, Buc., 1973.
48. Fülöp, Mária, *Bibliografia publicațiilor periodice 1989-1994*, Biblioteca Județeană Mureș, Târgu-Mureș, 1995.
49. Gabanyi, Anneli Ute, *Literatura și politica în România după 1945*, Ed. Fundației Culturale Române, Buc., 2001.
50. Giurescu, Dinu C., *Lichidatorii. România în 1947*, Ed. Enciclopedică, Buc., 2010.
51. *Idem*, *Imposibila încercare. Greva regală, 1945 Documente diplomatice*, Ed. Enciclopedică, Buc., 1999.
52. Gorczyca, Mariana, *Să facem totul... Reviste literare și ideologie comunistă*, Ed. Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2007.

53. Gruiță, G., *Moda lingvistică actuală. Norma uzul și abuzul*, Ed. Palalele 45, Pitești, ed a II-a, 2011.
54. Habermas, Jurgen, *Sfera publică și transformarea ei structurală*, Comunicare.ro, Buc., 2005.
55. Handrea, Iustin, *Cronica șezătorilor duminicale ale căminului cultural "Avram Iancu" din primul an de activitate 17 aug. 1941 - 17 aug. 1942*, Fundația Culturală Regală „Regele Mihai I”, Buc., 1942.
56. *Idem*, *Activitatea Căminului Cultural „Avram Iancu” al Refugiaților Ardeleni din București*, în *Cronica șezătorilor duminicale ale căminului cultural "Avram Iancu" din al treilea an de activitate 17 aug. 1943 - 17 aug. 1944*, Fundația Culturală Regală „Regele Mihai I”, București, 1942.
57. *Idem*, *Trei ani cu refugiații ardeleni*, Fundația Culturală Regală „Regele Mihai I”, seria *Cartea refugiatului ardelean*, nr. 12, București, 1944.
58. Hangiu, Ion, *Panorama presei românești contemporane. Articole program de ziare și reviste (dec. 1989 – mai 2005)*, Ed. Historia, Buc., 2007.
59. *Idem*, *Reviste și curente în evoluția literaturii române*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1978.
60. Holircă, Aurel, *Românii mureșeni în fața deznaționalizării maghiare (Aspecte politice, metode și efecte)*, Protopopiatul Ortodox Român Târgu-Mureș și Ed. Tipomur, Târgu-Mureș, 1996.
61. Iorga, Nicolae, *Istoria presei românești*, Muzeul Literaturii Române, București, 1999.
62. Karnouh, Claude, *Românii. Tipologie și mentalități*, traducere de Carmen Stoean, Humanitas, Buc., 1994.
63. Liiceanu, Gabriel, *Apel către lichele*, Ed. Humanitas, Buc., 1996.
64. *Idem*, *Despre minciună*, Ed. Humanitas, Buc., 2007.
65. *Idem*, *Despre ură*, Ed. Humanitas, Buc., 2008.
66. *Idem*, *Despre seducție*, Ed. Humanitas, Buc., 2008.
67. Livezeanu, Irina, *Cultură și naționalism în România Mare 1918-1930*, Ed. Humanitas, Buc., 1998.
68. Lovinescu, Eugen, *T. Maiorescu și contemporanii săi*, Ed. Minerva, Buc., 1974.
69. Lovinescu, Monica, *Unde scurte. Jurnal indirect*, ed. a II-a, Ed. Humanitas, Buc., 1990.
70. Lupu, Ioan, *Povestitori unguri ardeleni*, prefață de Liviu Rebreanu, Ed. Fundației Culturale Regele Mihai I, Buc., 1928.
71. Man, Ioan Eugen, *Tîrgu-Mureș, istorie urbană de la începuturi până în 1850 (I)*, Ed. Nico, Târgu-Mureș, 2006.
72. *Idem*, *Tîrgu-Mureș, istorie urbană din anul 1850 până la primul război mondial (II)*, Ed. Nico, Târgu-Mureș, 2009.
73. *Idem*, *Tîrgu-Mureș, istorie urbană. Perioada interbelică (III)*, Ed. Nico, Târgu-Mureș, 2010.
74. *Idem*, *Tîrgu-Mureș, istorie urbană. Anii 1945-1990 (IV)*, Ed. Nico, Târgu-Mureș, 2011.

75. Manolescu, Nicolae, *Lectura pe înțelesul tuturor*, Ed. Aula, Brașov, 2003.
76. Marino, Adrian, *Politică și cultură. Pentru o nouă cultură română*, Ed. Polirom, Iași, 1996.
77. *Idem*, *Libertate și cenzură în România. Începuturi*, Ed. Polirom, Iași, 2005.
78. *Idem*, *Pentru Europa. Integrarea României – Aspecte ideologice și culturale*, ed. a II-a, Ed. Polirom, Iași, 2005.
79. Martin, Mircea, G. *Călinescu și „complexele” literaturii române*, Ed. Albatros, Buc., 1981.
80. Matei, Sorin Adam, *Boierii minții. Intelectualii români între grupurile de prestigiu și piața liberă a ideilor*, Compania, Buc., 2004.
81. Micu, Dumitru, *Scriitori, cărți, reviste*, Ed. Eminescu, București, 1980.
82. Mîtu, Melinda, *Problema românească reflectată în cultura maghiară din prima jumătate a secolului al XIX-lea*, Universitatea Babeș-Bolyai, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2000. Mucchielli, Alex, *Arta de a comunica*, Ed. Polirom, Iași, 2005.
83. Mîtu, Sorin, *Românii văzuți de maghiari: imagini și clișee culturale din secolul al XIX-lea*, Cluj-Napoca, Ed. Efes, 1998.
84. Mucchielli, Alex, *Arta de a comunica*, Ed. Polirom, Iași, 2005.
85. Munteanu, Cornel, *Romulus Guga Polifonia unei voci*, Ed. Tipomur, Târgu Mureș, 1998.
86. Nándor, Bárdi, *Transilvania văzută în publicistica istorica maghiară*, Ed. Pro-Print, Miercurea Ciuc, 1999.
87. Neamțu, Gelu, *Procese politice antiromânești din epoca dualismului austro-ungar 1868-1890*, Ed. Societății Culturale Pro Maramureș „Dragoș Vodă”, Cluj-Napoca, 2004.
88. Nedelcea, Tudor, *Civilizația cărții. Incursiune în istoria cărții, presei și a tiparului*, Ed. Aius, Craiova, 1996.
89. Netea, Gelu, *Gelu Netea despre Vasile Netea*, Ed. Christiana, Buc., 2012.
90. Netea, Vasile, *Memorii*, Ed. Nico, Fundația Culturală „Vasile Netea”, Târgu-Mureș, 2010, ediție îngrijită de Dimitrie Poptămaș.
91. *Idem*, *Mureșul Superior vatră de cultură românească*, Ed. Cuvântul, Buc., 2006.
92. *Idem*, *Figuri ardeleni*, Fundația Culturală Regală „Regele Mihai I”, Căminul cultural „Avram Iancu” al refugiaților ardeleni, Buc., 1943.
93. *Idem*, *Interviuri din literatura română*, Ed. Junimea, Iași, 1983.
94. *Idem*, *O zi din istoria Transilvaniei*, Ed. Țara noastră, Buc., 1990.
95. Neumann, Victor, Armin Heinen, *Istoria României prin concepte*, Ed. Polirom, Iași, 2010.
96. Nicolau, Pompiliu, *Naționalismul constructiv*, Ed. Cugetarea, Buc., 1936.
97. Nistor, Eugeniu, *Scrisori din Transilvania*, Casa de editură „Mureș”, Târgu Mureș, 1991.
98. Nistor, Ioan Silviu, *Emil A. Dandea în slujba înfăptuirii și consolidării Marii Uniri*, Cluj-Napoca, Ed. Sedan, 2000.
99. Noica, Constantin, *Pagini despre sufletul românesc*, Ed. Humanitas, Buc., 2010.

100. Opriș, Tudor, *Reviste literare ale elevilor 1834-1974. Istoria presei școlare românești*, Ed. Didactică și Pedagogică, Buc., 1977.
101. Pană, Virgil, *Minoritățile etnice din Transilvania între 1918-1940*, Ed. Tipomur, Târgu Mureș, 1996.
102. *Idem*, *Minoritari și majoritari în Transilvania interbelică*, Ed. Ardealul, Târgu-Mureș, 2007.
103. Păsăilă, Vasile, *Presa în istoria modernă a românilor*, Ed. Fundației Pro, Buc., 2004.
104. Pârvulescu, Ioana, *Întoarcere în Bucureștiul interbelic*, ed. a II-a, Humanitas, Buc., 2007.
105. *Idem*, *Întoarcere în secolul 21*, Ed. Humanitas, Buc., 2009.
106. *Idem*, *Lumea ca ziar. A patra putere: Caragiale*, Ed. Humanitas, Buc., 2011.
107. Pecican, Ovidiu, *Europa în gândirea românească interbelică*, Institutul European, Iași, 2008.
108. Petcu, Marian, *Puterea și cultura. O istorie a cenzurii*, Ed. Polirom, Iași, 1999.
109. *Idem*, *Tipologia presei românești*, Institutul European, Iași, 2000.
110. *Idem*, *O istorie ilustrată a publicității românești*, Ed. Tritonic, Buc., 2002.
111. *Idem*, *Jurnalist în România. Istoria unei profesii*, Comunicare.ro, Buc., 2005.
112. *Idem*, *Istoria jurnalismului și a publicității în România*, Ed. Polirom, Iași, 2007.
113. *Idem*, *Istoria jurnalismului din România în date*, Ed. Polirom, Iași, 2012.
114. Pleșu, Andrei, *Obscenitatea publică*, ediția a II-a, Ed. Humanitas, Buc., 2007.
115. *Idem*, *Chipuri și măști ale tranziției*, ed. I, Ed. Humanitas, Buc., 2006.
116. *Idem*, *Note, stări, zile 1968-2009*, Ed. Humanitas, Buc., 2010.
117. Ploeșteanu, Grigore, *Adunările generale ale Astreii de la Reghin*, Cluj-Napoca, 1974.
118. Popa, Mircea, *Apropieri literare și culturale româno-maghiare*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1998.
119. *Idem*, *Panoramic jurnalistic. Presa de ieri și de azi*, Ed. Eikon, Cluj-Napoca, 2011.
120. Popa, Traian, *Monografia Orașului Târgu-Mureș*, Târgu-Mureș, 1932, ediție anastatică, Ed. Ansid, Târgu-Mureș, 2005.
121. Poptâmaș, Dimitrie, *Philobiblon mureșean – o viață printre oameni și cărți*, seria *Caiete mureșene*, nr. 14, Tg.Mureș, Fundația Culturală „Vasile Netea”, 2003.
122. Principele Radu al României, *Provizoratul istoric. Regalitate și instituționalism*, Polirom, Iași, 2010.
123. Prodan, David, *Transilvania și iar Transilvania*, Ed. Enciclopedică, Buc., 1992.
124. Rad, Ilie, *Incursiuni în istoria presei românești*, Cluj-Napoca, Editura Accent, 2009.
125. *Idem*, *Cum se scrie un text științific. Disciplinele umaniste*, ediția a II-a revizuită, Iași, Polirom, 2008.
126. Rațiu, Aurel, *Dincolo de microfon. Mărturisiri*, Ed. Nico, Târgu-Mureș, 2012.
127. Rădulescu-Motru, C., *Etnicul românesc comunitate de origine, limbă și destin. Naționalismul. Cum se înțelege și cum trebuie să se înțeleagă*, ediție îngrijită de Constantin Schifirneț, Ed. Albatros, Buc., 1996.
128. Sacheverell, Sitwell, *Călătorie în România*, Ed. Humanitas, Buc., 2011.

129. Scridon, Gavril, *Istoria literaturii maghiare din Transilvania 1918-1989*, Cluj-Napoca, Promedia Plus, 1996.
130. Sigmirean, Cornel, *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă*, Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca, 2000.
131. Silverman, David, *Interpretarea datelor calitative*, traducere de Adela Toplean, Ed. Polirom, Iași, 2004.
132. Susan, Romulus, *Cronologia și geografia represiunii comuniste în România. Recensământul populației concentraționare (1045-1989)*, Ed. Fundației Academia Civică, Buc., 2007.
133. Șeicaru, Pamfil, *Istoria presei*, ediție îngrijită de George Stanca, Ed. "Paralela 45", Pitești, 2010.
134. Șerban, Melinte, *Mărturii prin vreme*, seria Caiete mureșene, nr. 8, Fundația Culturală „Vasile Netea”, Târgu-Mureș, 1999.
135. *Idem*, *Cultura mureșeană în memoria cărților*, seria Caiete mureșene, nr. 18, Ed. Ardealul, Fundația Culturală „Vasile Netea”, Târgu-Mureș, 2006.
136. *Idem*, *Evocări istorice și literare*, seria Caiete mureșene, nr. 10, Fundația Culturală „Vasile Netea”, Târgu-Mureș, 2001.
137. Talambă, Daniel Ghe., *Maghiarii din România. Perioada 1940-1944*, Ed. Contrafort, Craiova, 2006.
138. Tudor, Avram P., *Confluențe literare româno-maghiare*, Ed. Kriterion, Buc., 1983.
139. Vianu, Tudor, *Despre stil și artă literară*, Ed. Tineretului, 1965.
140. Vintilă, Anna, *Bibliografia publicațiilor periodice 1995-2000*, Biblioteca Județeană Mureș, Târgu-Mureș, 2001.
141. Vișinescu, Victor, *Valori lexicale și stilistice în publicistica literară românească*, Ed. Albatros, Buc., 1981.
142. *Idem*, *O istorie a presei românești*, Ed. Victor, Buc., 2000.
143. Zaciu, Mircea, *Ca o imensă scenă Transilvania...*, Ed. Fundației Culturale Române, Buc., 1996.

#### LUCRĂRI COLECTIVE

144. *Acum 40 de ani...*, album aniversar *Radio Târgu-Mureș 40*, Mediaprint, Târgu-Mureș, 1998.
145. *Aici Radio Târgu-Mureș*, album aniversar la împlinirea a 35 de existență a postului, redactor Valentin Marica, Ed. Tipomur, Târgu-Mureș, 1993.
146. *Radio Târgu-Mureș 40*, album aniversar, redactor Valentin Marica, Mediaprint, Târgu-Mureș, 1998.
147. *Almanahul orașului municipal Tg.-Mureș*, Tipografia „Ardealul”, Târgu Mureș, anul I, 1924.
148. *Almanahul Presei Române pe 1926*, editat de Sindicatul Presei Române din Ardeal și Banat, Cluj, 1926.

149. Antohi, Sorin (coord.) ; White Hayden; Griffin Roger, *Modernism și antimodernism*, Ed. Cuvântul a Muzeului Literaturii Române, Buc., 2008.
150. Ardelean, Mihai; Suci, Dorin Adrian (coord.), *Rezistență și schimb într-o cultură multiethnică*, Ed. University Press, Târgu-Mureș, 2008.
151. *Idem, Istorie locale. Bagatele provinciale*, Ed. Ardealul, Târgu Mureș, 2011.
152. *Astra reghineană – 125 de ani de la înființare*, volum editat de Biblioteca municipală Reghin sub îngrijirea lui Marin Șara, Reghin, 1999.
153. Balázs Imre József; Ciprian Vălcan (coord.), *Travers. O antologie a literaturii maghiare din Transilvania*, Ed. Polirom, Iași, 2002.
154. Bărbulescu, Mihai; Deletant, Dennis; Hitchins, Keith; Papacostea, Șerban; Teodor, Pompiliu, *Istoria României*, Ed. corint, Buc., 2007.
155. *Bibliografia revistei Vatra (1971-2010)*, Ed. Ardealul, Târgu Mureș, 2011, coord. Kocsis Francisko.
156. Bosoancă, Traian; Opriș, Ilarie Gh., *Alegerile parlamentare din județul Mureș 1919-1939*, Ed. Ardealul, Târgu-Mureș, 2004.
157. Bulgăr, Gheorghe (coord.), *Scriitori români despre limbă și stil*, Ed. Albatros, Buc, 1976.
158. Cesereanu, Ruxandra (coord.), *Curente și tendințe în jurnalismul contemporan*, Ed. Limes, Cluj-Napoca, 2003.
159. Chiorean, Ioan; Kocziány, Ladislau; Nițu, Valeriu; Ploșteanu, Grigore. *Profiluri mureșene*, vol. I, Întreprinderea Tipografică Târgu-Mureș, 1971, și vol. II, Întreprinderea Tipografică Târgu-Mureș, 1973.
160. *Dezvoltarea Regiunii Mureș - Autonomă Maghiară în anii puterii populare*, Târgu-Mureș, 1961.
161. Dragoș, Vasile; Boldea, Iulian; Monoranu, Mihai; Moldovan, Iulius, *Liceul Al. Papiu Ilarian la 75 de ani*, Târgu Mureș, 1994.
162. Fodor, Zeno (coord.), *Teatrul românesc la Târgu-Mureș 1962-2002*, Târgu-Mureș, 2002.
163. Georgescu, Titu; Ioanid, Mircea, *Presa PCR și a organizațiilor sale de masă 1921-1944*, Ed. Științifică, Buc., 1963.
164. Gheorghiu, Mihai Dinu; Lupu, Mihăiță (coord.), *Mobilitatea elitelor în România secolului XX*, Ed. Paralela 45, Pitești, 2008.
165. Hangiu, I., (coord.), *Presa literară românească*, Editura pentru literatură, Buc., 1968.
166. Iacob, Maria; Iacob, Dumitru, *Fondul și forma. O poveste culturală*, Ed. Tritonic, Buc., 2010.
167. Kertész, Akos; Emil, Gherasim (coord.), *Cot la Cot (Vállvetve)*, antologie literară româno-maghiară, Ed. Pax, Târgu-Mureș, 1936.
168. Lădăriu, Lazăr; Cristescu, Mariana, *Dr. Eugen Nicoară – Un Mecena al românilor mureșeni*, Conferințele Bibliotecii ASTRA, Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu, 2011.
169. Marinescu, Eugen (coord.), *Din presa literară românească (1918-1944)*, Ed. Albatros, Buc., 1986.

170. Naciu, Ștefan (coord.), *Știrile despre strada mea*, Societatea Română de Radiodifuziune – Departamentul Studiourilor Teritoriale și Locale, Ed. 100+1 Gramar, Buc., 2000.
171. Nagy, Miklós Kund (coord.), *In Memoriam Bernády György*, Tip. Impress, Târgu-Mureș, 1999.
172. Pecican, Ovidiu (coord.), *România interbelică: istorie și istoriografie*, Ed. Limes, Cluj-Napoca, 2010.
173. Petcu, Marian (coord.), *Istoria presei române*, Ed. Tritonic, Buc., 2002.
174. *Idem*, *Cenzura în spațiul cultural românesc*, Ed. Comunicare.ro, Buc., 2005.
175. Petcu, Mercurie; Gavrilă, Gh., *Astra sighișoreană 1861-1950 și Horia Teculescu 1897-1942*, Sighișoara, 1999.
176. Ploeșteanu, Grigore; Suciu, Vasile T.; Lădariu, Lazăr, *Epopoea de pe Mureș*, revista *Vatra* – Biblioteca de istorie, Târgu-Mureș, 1985.
177. Popa, Mircea; Sâncrăian, Viorica, *Eminescu în Transilvania (1866-1918)*. Bibliografie adnotată, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000.
178. Popa, Mircea; Tașcu, Valentin, *Istoria presei literare românești din Transilvania de la începuturi până în 1918*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1980.
179. *Idem*, *Istoria presei românești din Transilvania până la 1918*, Ed. Tritonic, Buc., 2003.
180. Poptâmaș, Dimitrie; Júlia, Mózes, *Publicațiile periodice mureșene 1795-1972*, Tip. Tipomur, Târgu-Mureș, 2000.
181. Poptâmaș, Dimitrie; Șerban, Melinte, *Vasile Netea. Evocări și bibliografie*, seria Caiete mureșene, nr. 1, Fundația Culturală „Vasile Netea”, Târgu-Mureș, 2008.
182. *Presa literară românească: articole, program de ziare și reviste (1789-1948)*, vol. I (1789-1901), ediție îngrijită de I. Hangiu, Editura pentru Literatură, Buc., 1968.
183. Rad, Ilie (coord.), *Secvențe din istoria presei românești*, Ed. Tribuna, Cluj-Napoca, 2007.
184. *Idem*, *Stil și limbaj în mass-media din România*, Ed. Polirom, Iași, 2007.
185. *Idem*, *Limba de lemn în presă*, Ed. Tritonic, Buc., 2009.
186. *Idem*, *Jurnalism românesc în exil și diasporă*, Ed. Tritonic, Buc., 2010.
187. Rațiu, Aurel; Todea, Tarfin, *Dincolo de microfon. Confesiuni*, Ed. Nico, Târgu-Mureș, 2009.
188. Stan, Lavinia; Turcescu, Lucian, *Religie și politică în România postcomunistă*, Ed. Curtea Veche, Buc., 2010.
189. *Târgu-Mureș oraș al artelor*, volum editat de Primăria Târgu-Mureș în colaborare cu Revista *Vatra*, Târgu-Mureș, 2008.
190. *Un om pentru Târgu-Mureș: Emil A. Dandea*, volum omagial editat de Fundația Culturală „Vasile Netea”, Târgu-Mureș, 1995.

## DICȚIONARE

191. Balle, Francis (coord), *Dicționar de media*, traducere de Lucreția Vasilescu și Mihaela Constantinescu, Ed. Univers Enciclopedic, Buc., 2005.

192. Cosma, Ana, *Scriitori români mureșeni. Dicționar bibliografic.*, Târgu-Mureș, 2000.
193. *Dicționarul general al literaturii române*, coord. E. Simion, ed. Academia Română, Ed. Univers Enciclopedic, 2005.
194. Ferréol, Gilles (coord.), *Dicționar de sociologie*, Ed. Polirom, Iași, 1998.
195. Hangiu, I., *Presa românească de la începuturi până în prezent. Dicționar cronologic 1790-2007*, vol. II (1917-1944), vol. III (1945-1989), vol. IV (1989-2007), Comunicare.ro, Buc., 2008.
196. *Idem, Dicționarul presei literare românești 1790-1990*, ed. a II-a, Editura Fundației Culturale Române, București, 1996.

#### ARTICOLE ÎN PUBLICAȚII

197. *Aici Radio Târgu-Mureș*, în *Cuvântul liber*, anul XL, nr. 1 (9.853), 23 decembrie 1989, p. 3.
198. *Aniversarea eliberării orașului Târgu-Mureș*, în *Înfrățirea*, Târgu-Mureș, anul I, nr. 37, 30 sept. 1945, p. 1.
199. Antonescu, Nae, *Reviste mureșene*, în *Steaua*, anul XLVIII, nr. 8, iulie 1997, p. 48.
200. Aran, Ovidiu, *Presa mureșeană înaintea descălecării*, în *Jurnalul de Mureș*, Târgu-Mureș, anul II, nr. 43, 27 aprilie – 3 mai 1998, p. 3.
201. Arsene, Maria, *Alegerile de altădată*, în *Steaua roșie*, anul VII, nr. 574, 20 februarie 1958, p. 4.
202. *Apropiatele alegeri*, în *Românul târnăvean*, anul II, nr. 2, februarie-martie 1914, p. 1.
203. Bad, Alexandru, *Congresul Studenților Creștini în orașul nostru*, în *Mureșul*, Târgu-Mureș, anul VII, nr. 3, 1 aprilie 1936, p. 3.
204. Bakk, Miklós, *Regionalism, autonomie sau o nouă comunitate politică*, în *Revista 22*, anul XV, nr. 867, 20-26 octombrie 2006.
205. Baltag, Emilia, *Miron Neagu la Sighișoara*, în *Vatra*, anul XXXIII, nr. 6, martie 2006, pp. 42-43.
206. Barițiu, Gh., *Dr. Vasile Popu*, în *Transilvania*, anul I, nr. 7, 15 martie 1868, p. 129-135 și nr. 8, 1 aprilie 1868, pp. 161-167.
207. Bayer, S., *Naționalism de stat*, în *Ideea europeană*, București, anul IX, nr. 206, 1 dec. 1927, pp. 2-3.
208. Băldeanu, Melian, *Frăția la modul concret*, în *Cuvântul liber*, Târgu-Mureș, anul II, nr. 12 (20), 17 ianuarie 1990, p. 1.
209. *Bernády György*, în *Éjféliuiság (Ziarul de la miezul nopții)*, 19 august 1911, număr ocazional apărut la Târgu-Mureș în cinstea primarului Bernády György, p. 1.
210. Blaga, Laurențiu, *Blestemul votului etnic*, în *Recurs*, Târgu-Mureș, anul I, nr. 118 (358), 18 iunie 2000, p. 3.
211. Boar, Liviu, *Din presa reghineană de altădată*, în *Gazeta Reghinului*, Reghin, anul II, nr. 1 (10), martie 1991, p. 1.



212. Bocai, Mihai, *Vom fi, cu adevărat, purtătorii de cuvânt ai opiniei publice!*, în *Cuvântul liber*, anul XL, nr. 1 (9.853), 23 decembrie 1989, p. 1.
213. Boldea, Iulian, *Provincia ca forță culturală și literară*, interviu de I. S. Moişa, în *24 ore mureșene*, Târgu-Mureș, nr. 3360, 23 decembrie 2006, p. 4.
214. *Idem*, *Interviurile României literare Al. Cistelean*, în *România literară*, anul XLIII, nr. 47, 25 noiembrie 2011, p. 10.
215. *Idem*, *Ioanichie Olteanu în volum*, în *Apostrof*, anul XXIII, nr. 10 (269), octombrie 2012.
216. *Idem*, *Democrație și delir verbal*, în *Târnava*, Târgu-Mureș, anul VI, nr. 2 (38), 1996, p. 1.
217. *Idem*, *Între da și nu*, în *ETC: Eu, tu și ceilalți*, supliment de atitudine civică al cotidianului *Cuvântul liber*, Târgu-Mureș, anul IV, nr. 148 (922), 30 iulie 1993, p. 2.
218. *Idem*, *Cuvânt și dialog*, în *Cuvântul liber*, Târgu-Mureș, anul V, nr. 161 (935), 18 august 1993, p. 3.
219. Borda, Dorin, *Aici Radio Târgu-Mureș, România...*, în *Steaua roșie*, anul XXX, nr. 48 (6.189), 26 februarie 1978, p. 3.
220. Bosoancă, Traian, *Personalități românești în închisorile comuniste – Dr. Ioan Bozdog*, în *Jurnalul de Mureș*, 18-24 septembrie 1995, supliment p. 4.
221. Bozdog, Ion, *Rostul și legitimitatea revistelor școlare*, în *Îndemnul*, Târgu-Mureș, anul I, nr. 2, aprilie 1924, p. 1.
222. Breazu, Ion, *Iosif Hodoș*, în *Transilvania*, anul 72, nr. 9, 1941, p. 566.
223. Căldărariu, Marin, *Cui îi este frică de Legea presei?*, în *Cuvântul liber*, Târgu-Mureș, anul II, nr. 186 (194), 19 septembrie 1990, p. 2.
224. Căpățînă, Ovidiu, *Continuă lupta pentru reînființarea județului Târnava-Mare*, în *Glasul cetății*, Sighișoara, anul 6, nr. 79, 1/5mai 1994, p. 1.
225. *Căsătoriile cu unguroici*, în *Glasul Mureșului*, Târgu-Mureș, anul V, nr. 134, 24 aprilie 1938, p. 4.
226. *Ce este caricatura și la ce folosește?*, în *Vatra*, anul VIII, nr. 84, martie 1978, p. A-B.
227. *Ce-i doare pe Unguri?*, în *Ogorul*, Târgu-Mureș, anul II, nr. 17, 27 aprilie 1921, p. 2.
228. *Cenaclul Rebreanu la un sfert de secol*, în *Vatra*, anul XII, nr. 135, iunie 1982, p. 15.
229. Ceonțea, Radu, *Stilul și sictirul domnului Al. Cistelean*, în *Cuvântul liber*, Târgu-Mureș, anul III, nr. 113 (379), 11 iunie 1991, p. 1.
230. Chelcea, Septimiu, *Justiția socială socialistă și comunismul rezidual în România după un deceniu de tranziție*, în *Psihologie socială*, nr. 7, 2001.
231. Chereji, Ion, *Din trecutul teatrului din Târgu Mureș*, în *Cadran mureșean*, aprilie 1970, p. 19.
232. *Idem*, *Începuturile mișcării teatrale pe meleagurile mureșene*, în *Cadran mureșean*, decembrie 1969, p. 18.
233. Chinezu, Ion, *Cultura românească în Tg.-Mureș*, în *Mureșul*, Târgu-Mureș, anul I, nr.1, 2 noiembrie 1922, p. 3.

234. *Idem*, *Astra la Târgu-Mureș*, în *Gând românesc*, anul II, nr. 9-10, septembrie-octombrie 1934, pp. 517-520.
235. Chiorean, Ioan, *Din tradițiile revoluționare și democratice*, în *Steaua Roșie*, Târgu-Mureș, anul XXI, nr. 204 (3.559), 29 august 1969, p. 2.
236. *Idem*, *Vechi școli mureșene*, în *Cadran mureșean*, august 1970, p. 7.
237. *Cinematografia, important mijloc de educare și elevare spirituală a omului*, în *Steaua roșie*, anul XXV, nr. 260 (4.855), 3 noiembrie 1973, p. 3.
238. Ciobotaru, Maricel, *Sportul - mijloc de implementare a comunismului în România*, în *Historia*, anul XI, nr. 109, ianuarie 2011.
239. Cistelean, Alexandru, *Provincia minimă. În căutarea ardelenismului*, în *Provincia*, anul II, nr. 4, aprilie 2001.
240. *Idem*, *Impostura e eternă, nu și impostorii*, în *Viața Românească*, nr. 3-4, 2011.
241. *Idem*, *Oameni și fiare*, în *Vatra*, anul XX, nr. 3 (228), martie 1990, p. 3.
242. *Idem*, *Căderea literaturii*, în *Gazeta Reghinului*, Reghin, anul I, nr. 5, august 1990, p. 2.
243. *Idem*, *Politică și cultură*, în *Gazeta de Mureș*, Târgu-Mureș, anul III, nr. 13 (74), 2-8 august 1993, p. 3.
244. *Idem*, *Scrisul pe dedesubt*, în *Vatra*, anul XX, nr. 226, ianuarie 1990, p. 9.
245. *Idem*, *Ce se aude, ce se vede, ce se citește*, în *Alpha*, Târgu-Mureș, anul I, nr. 1, 9 februarie 1990, p. 1.
246. *Idem*, *După marșea ciomăgarilor*, în *Alpha*, Târgu-Mureș, anul I, nr. 4, aprilie 1990, p. 4.
247. *Idem*, *Un spațiu al inițiativei pentru toți*, în *AGRU Arhidiecezan*, Târgu-Mureș, anul I, nr. 1, ianuarie – iulie 1998, p. 2.
248. *Idem*, *Cenacul, altă formă a studenției*, în *ICS*, Târgu-Mureș, anul I, nr. 0, martie 1995, p. 11.
249. *Conferința de partid a Regiunii Autonome Maghiare*, în *Steaua roșie*, anul II, nr. 61, 4 aprilie 1953, p. 3.
250. *Congresul „Astrei”*, în *Orașul*, Târgu-Mureș, anul XII, nr. 17, 1 septembrie 1934, p. 1.
251. *Congresul Partidului Național Liberal din județul Mureș*, în *Glasul Mureșului*, Târgu Mureș, anul I, nr. 5, 25 decembrie 1934, p. 3.
252. *Congresul studenților români creștini*, în *Glasul Mureșului*, Târgu-Mureș, anul III, nr. 58, 25 aprilie 1936, p. 3.
253. Conțiu, Vasile, *Interculturalitate și toleranță în revistele școlare și studențești*, în *Opinia reghineană*, anul II, nr. 52, 25-31 martie 1996, p. 4.
254. Cosma, A., *Problema presei din provincie*, în *Familia*, Oradea, seria III, anul I, nr. 1, martie 1934, p. 67.
255. Cosma, Anton, *O pledoarie pentru publicistică*, în *Vatra*, anul VIII, nr. 8 (89), august 1978, p. 3.
256. *Idem*, *Patru decenii de literatură SF românească*, în *Vatra*, anul XIV, nr. 160, iulie 1984, p. 16 și nr. 161, august 1984, p. 16.

257. *Idem, Revoluția, Idealul și Simțul Umorului*, în *Foaia interesantă*, Târgu-Mureș, anul I, nr. 1, mai 19901, p. 1.
258. Costea, Simion, *Aspecte ale instaurării puterii comuniste în România. Rolul Frontului Plugarilor din județul Mureș (1944-1947)*, în *Jurnalul de Mureș*, anul III, serie nouă, nr. 113 (17-23 sept. 1999), nr. 114 (24-30 sept. 1999), nr. 115 (1-7 oct. 1999).
259. Cotoi, Călin, *Mizele gazetăriei în Ardeal*, în *Cuvântul liber*, Târgu-Mureș, anul VII, nr. 213 (1.571), 31 octombrie 1995, p. 1.
260. Crainic, Nichifor, *Reviste ardelenesti. Cronica mărunță*, în *Gândirea*, anul XIV, nr. 3, martie 1935, p. 167.
261. Crăciun, Cornel, *Propagandă politică la Reghin între anii 1925-1932. Cazul gazetei „Sămănătorul”*, în *Reghinul cultural*, VII, 2004, p. 202.
262. *Cronica cenaclului literar „Liviu Rebreanu”*, în *Steaua roșie*, anul XXII, nr. 238 (3.903), 10 octombrie 1970, p. 3.
263. Culcer, Dan, *Modificări în proza scurtă*, în *Vatra*, anul IX, nr. 100, iulie 1979, p. 3.
264. *Idem*, «Science-fiction»-ul românesc la vârsta maturizării, în *Vatra*, anul V, nr. 54, septembrie 1975, p. 11.
265. Dandea, Emil, *Administrația și antirevizionismul*, în *Glasul Mureșului*, Târgu-Mureș, anul II, nr. 43, 30 nov. 1935, p. 3.
266. *Idem*, *Cuvinte către conducătorii satelor*, în *Credința*, Reghin, anul I, nr. 1, 16 aprilie 1933, p. 3.
267. *Idem*, *Cum s-a maghiarizat Tg.-Mureșul și alte orașe ardeleni*, în *Jar și slovă*, anul I, nr. 2, mai 1937, p. 34.
268. *Idem*, *Administrație și cultură*, în *Jar și slovă*, anul I, nr. 1, aprilie 1937, p. 31.
269. *Idem*, *Cuvântare la deschiderea Congresului Uniunii Orașelor*, în *Glasul Mureșului*, anul III, nr. 74, 13 septembrie 1936, p. 1.
270. *Idem*, *Către cetățenii municipiului*, în *Orașul*, Târgu-Mureș, anul XII, nr. 7, 1 aprilie 1934, p. 81.
271. *Idem*, *Dare de seamă asupra realizărilor edilitare în timp de 7 luni*, în *Orașul*, Târgu-Mureș, anul XII, nr. 23, 1 decembrie 1934, p. 216.
272. Demetrescu, Mihail, *La apariția Renașterii Mureșului*, în *Renașterea Mureșului*, anul I, nr. 1, 19 martie 1939, p. 1.
273. *Idem*, *Industrializarea României și istoria*, în *Vremea*, anul XIV, nr. 648, 17 mai 1942, p. 1.
274. *Idem*, *Problemele organizatorice și administrative după războiu*, în *Vremea*, anul XV, nr. 729, 25 decembrie 1943, p. 13.
275. *De veghe pe ruinele neîncrederii*, în *Cuvântul liber*, Târgu-Mureș, anul II, nr. 69 (77), 4 aprilie 1990, p. 2.
276. *Dl. Priministru N. Iorga și „Gazeta Mureșului”*, în *Gazeta Mureșului*, anul III, nr. 2, 24 ianuarie 1932, p. 1.

277. *Dl. Prim-ministru Dr. Petru Groza în vizită la Târgu-Mureș, în Graiul munților, Târgu-Mureș, anul II, nr. 43, 26 octombrie 1946, pp. 1-2.*
278. Dobozi, Beatrice; László, Márton, *Pagini de istorie transilvană în versuri. Magyar-román Csere-Szó, în Reghinul cultural, nr. IX, Reghin, 2009, pp. 252-261.*
279. Doinaș, Șt. Augustin, *Civilizația scuipatului, în Revista 22, anul X, nr. 26 ianuarie-1 februarie 1999.*
280. Drimba, Ovidiu, *Adevărata democrație, în Mureșul, Târgu-Mureș, anul I, nr.3, 16 februarie 1946, p. 1.*
281. Duicu, Serafim, *Cultură și comportament, în Gazeta Reghinului, Reghin, anul III, nr. 6 (21), octombrie 1992, p. 1.*
282. Duțu, Alexandru, *150 ani de presă românească. Trei gazete pentru toți românii, în Magazin istoric, anul XIII, nr. 9 (150), septembrie 1979, p. 18.*
283. *Ecouri la Cadran, în Cadran mureșean, aprilie 1970, p. 9.*
284. Ego, *Orașul nostru, în Székely Napló, Târgu-Mureș, anul LIII, 28 februarie 1924, p. 1.*
285. *Emigrările din România, în Mureșul, Târgu-Mureș, anul II, nr. 20, 20 mai 1923, p. 2.*
286. Enache, Smaranda, *Calea regală, în Gazeta de Mureș, Târgu-Mureș, serie nouă, anul II, nr. 17, 27 aprilie – 3 mai 1992, p. 1.*
287. *Idem, Liga Pro Europa la a patra aniversare, în Pro Europa, anul I, nr. 1, 1994, p. 1.*
288. Filimon, M., *Transmite Studioul Târgu-Mureș!, în Steaua roșie, anul XX, nr. 52 (3.095), 2 martie 1968, p. 2.*
289. Florea, Bogdan, *Gazetăria de azi, în Glasul poporului, Reghin, anul VI, nr. 10-11, 8 martie 1928, p. 1.*
290. *Foaia ilustrată pentru familie „Vatra”, în Vatra, seria I, anul I, nr. 24, 1894, p. 756.*
291. Fodor, Imre, *Munca stăruitoare învinge totul, în Monitorul Primăriei Târgu-Mureș, anul I, nr. 1, iunie 1999, p. 1.*
292. Fodor, Zeno, *Teatrul și televiziunea, în Cadran mureșean, august 1970, p. 17.*
293. Foișoreanu, Voica, *Totul despre Romulus Guga, în Alpha, Târgu-Mureș, anul I, nr. 4, aprilie 1990, p. 9.*
294. *Folosul gazetelor și revistelor de îndrumare, în Albina, anul 41, nr. 1, 7 ianuarie 1938, p. 14.*
295. *Frați maghiari!, în Cuvântul liber, Târgu-Mureș, anul II, nr. 32 (40), 10 februarie 1990, p. 1.*
296. Fuchs, Simion, *Înfrățirea – prima gazetă românească de după eliberare la Tg. Mureș, în Steaua roșie, Târgu-Mureș, anul XXII, nr. 1 (3.666), 4 ianuarie 1970, p. 2.*
297. Găbudean, Ioan, *Haiku-ul ca stare de spirit, în Recurs, Târgu-Mureș, anul I, nr. 54, 5 mai 1999, p. 10.*
298. G. F., *Limba română în Sz.-Reghinu, în Foaie pentru minte, inimă și literatură, anul 24, nr. 38, 11 octombrie 1861, pp. 299-301.*
299. *Gheorghe Bernady, în Glasul Mureșului, Târgu-Mureș, anul V, nr. 155, 6 noiembrie 1938, p. 4.*

300. Giurescu, Dinu C., *Parlamentul și Constituția*, în *Gazeta de Mureș*, Târgu-Mureș, serie nouă, anul I, nr. 5, 5-8 decembrie 1991, p. 1.
301. *Glasul minorităților. Organ minoritar maghiar*, Lugoj, anul II, nr. 5, mai 1924.
302. Gocan, Simion, *Gazetari*, în *Ogorul*, Târgu-Mureș, anul II, nr. 4, 26 ianurie 1921, p. 1.
303. Goga, Octavian, *Naționalism agresiv*, în *Drum drept*, Târgu-Mureș, anul I, nr. 1, 15 aprilie 1936, p. 2.
304. Guga, Romulus *Fotograful și atomistul*, în *Vatra*, anul II, nr. 3 (12), martie 1972, p. 3.
305. *Idem*, *Într-o zi pe aceste meleaguri va umbla o legendă*, în *Vatra*, anul III, nr. 28, iulie 1973, p. 4.
306. *Idem*, *Cronica sportivă la un meci care cu adevărat a avut loc pe strada Furcii, într-o sâmbătă seara la Tîrgu-Mureș*, în *Vatra*, anul X, nr. 117, noiembrie 1980, p. 13.
307. *Idem*, *Cuvinte de început după un deceniu*, în *Vatra*, anul XI, nr. 120, martie 1981, p. 1.
308. Guga, Romulus, *Studio – 25*, în *Vatra*, anul XIII, nr. 6 (147), 20 iunie 1983, p. 8.
309. Goșteanu, Iosif, *Școala activă*, în *Graiul dăscălesc*, Sighișoara, anul I, nr. 1, ianuarie 1928, p. 17.
310. Hajdu, Gyözö, *Aplauzele unui critic*, traducere în limba română de A. Fischof, în *Steaua roșie*, anul XXVII, nr. 20 (5.233), 25 ianuarie 1975, p. 3.
311. Hajdú, Zoltán, *Editorial*, în *Focus*, Târgu-Mureș, anul I, nr. 1, p. 2.
312. Hațieganu, Iuliu, *Generații vechi și generații nouă*, în *Gând românesc*, Cluj-Napoca, anul I, nr. 1, mai 1933, p. 16.
313. Hurezeanu, Emil, *Transilvania și tensiunile interetnice*, în *Gazeta de Mureș*, Târgu-Mureș, serie nouă, anul II, nr. 15, 13-19 aprilie 1992, p. 7.
314. *Inaugurarea studioului regional de radio din Tg. Mureș*, în *Steaua roșie*, anul VII, nr. 578, 5 martie 1958, p. 1.
315. *Intelectualii în ampla acțiune de educare socialistă a maselor*, în *Steaua roșie*, anul XXV, nr. 279 (4.874), 25 noiembrie 1973, p. 3.
316. Ionescu, Aura, *Femeia și politica*, în *Ardealul nou*, Târgu-Mureș, anul I, nr. 11, 27 iulie 1946, p. 3.
317. Ionescu, Nicolae S., *Cu prilejul revizionismului maghiar*, în *Credința*, număr special închinat campaniei antirevizioniste, Târgu-Mureș, 28 mai 1933, p. 2.
318. Iorga, Nicolae, *Secui și români*, în *Astra*, Târgu Mureș, anul I, nr. 1, 1 decembrie 1926, p. 1.
319. *Idem*, *Secui și români. Răspuns fără răspuns*, în *Astra*, Târgu Mureș, anul II, nr. 8, 20 ianuarie 1927, p. 1.
320. *Iosifu Hodosiu*, în *Familia*, anul 2, nr. 10, 5/17 aprilie 1866, p. 111.
321. Izsák, Ștefan, *Îmblânzitoarea de fiare*, în *Steaua roșie*, anul XVII, nr. 151 (2.266), 27 iunie 1965, p. 3.
322. *În ce limbă să apărem?*, în *Orașul*, Târgu-Mureș, anul III, nr. 5, 1 martie 1925, p. 43.
323. Însurățelu, Marius, *Falimentul mioritic*, în *Recurs*, Târgu-Mureș, anul I, nr. 167, 16 septembrie 1999, p. 2.

324. Keller, Emese, *Prolog*, în *Zenit*, Târgu-Mureș, anul I, nr. 1, 1968.
325. Kiss, Alexandru, *Colaborarea frățească dintre Armată și oamenii muncii de pe aceste meleaguri*, în *Armata nouă – Új Hadsereg*, Târgu-Mureș, anul I, nr. 4, 25 septembrie 1949, p. 1.
326. Kovács György, *Umăr la umăr*, în *Ardealul nou*, Târgu-Mureș, anul III, nr. 131, 20 iunie 1948, p. 3.
327. Kozma, Béla, *Îndemn*, în *Mlădițe*, Târgu-Mureș, anul I, nr. 1, ianuarie 1970, p. 3.
328. Lădăriu, Lazăr, *Anunțul, afișul, reclama*, în *Steaua roșie*, anul XXVII, nr. 5 (5.218), 8 ianuarie 1975, p. 2.
329. *Idem*, *Șezătorile literare ale revistei Vatra*, în *Vatra*, anul X, nr. 111, iunie 1980, p. 2.
330. *Idem*, *Vulcanul adormit*, în *Cuvântul liber*, Târgu-Mureș, anul IV, nr. 94 (616), 15 mai 1992, p.1.
331. Luca, Ștefan, *Prietenia româno-maghiară*, în *Ardealul nou*, Târgu-Mureș, anul III, nr. 108, 25 ianuarie 1948, p. 1.
332. Lumei, Amalia, *Tablou interbelic românesc. Radiografii (I)*, în *Tribuna*, Cluj-Napoca, nr. 195, 16-31 octombrie 2010, p. 11.
333. *Luna Târgu-Mureșului*, în *Glasul Mureșului*, Târgu Mureș, anul III, nr. 71, 15 august 1936, p. 1.
334. Maica Stareță Stavrofora Cristina, *Idealul tinerei generații*, în *Lumina satelor*, Târgu-Mureș, anul I, nr. 1, 1998, p. 3.
335. Maros, Vasile, *Reghinul se trezește*, în *Egalitatea – Egyenlőség*, Reghin, anul I, nr. 5, 29 noiembrie 1944, p. 1.
336. Mărculescu, Eustațiu, *Revistele regionale*, în *Gazeta Mureșului*, Târgu-Mureș, anul I, nr. II, nr. 36, 16 octombrie 1932, p. 2.
337. Megheș, V., *Comerțul „descult”*, în *Steaua roșie*, anul XX, nr. 5 (3.048), 7 ianuarie 1968, p. 1.
338. *Memoriul refugiaților din Târgu-Mureș*, în *Mureșul*, Târgu-Mureș, anul I, nr. 1, 1 februarie 1946, p. 3.
339. Mîavoe, Sorin, *Ce ne propunem*, în *24 ore mureșene*, Târgu-Mureș, anul I, nr. 1, 1 noiembrie 1993, p. 1.
340. *Mica publicitate, Trei demisii (de disperare)*, în *Vatra*, anul XXVIII, nr. 1 (345), ianuarie 2000, p. 96.
341. Mihăilescu, Dan C., *O jucărie toxică: „iepoca de aur”*, în *Dilema*, anul VIII, nr. 379, 19-25 mai 2011, p. 17.
342. *Moisei – restabilirea unui adevăr istoric*, în *Vatra*, supliment *Documentele continuității*, anul X, nr. 113, august 1980, pp. A-D; nr. 114, septembrie 1980, pp. B-C.
343. Moraru, Cornel, *Junimea și „Convorbiri literare”*, în *Studia Universitatis „Petru Maior”*, *Series Philologia*, nr. 1, 2002.
344. *Idem*, *Memoria culturii*, în *Reghinul cultural*, Reghin, III, 1994, p. 20.
345. *Idem*, *Publicistica lui Eminescu*, în *Vatra*, anul XI, nr. 118, ianuarie 1981, p. 3.

346. *Idem, Critică și poetică*, în *Vatra*, anul IX, nr. 100, iulie 1979, p. 7.
347. *Idem, Un nou început*, în *Vatra*, anul XXV, nr. 1-2 (286-287), ianuarie-februarie 1995, p. 2.
348. *Idem, În memoria lui Romulus Guga*, în *Vatra*, anul XIII, nr. 151, octombrie 1983, p. 4.
349. *Idem, Față în față*, în *Vatra*, anul XX, nr. 3 (228), martie 1990, p. 3.
350. *Idem, Europa și minoritățile*, în *ETC: Eu, tu și ceilalți*, supliment de atitudine civică al cotidianului *Cuvântul liber*, Târgu-Mureș, anul IV, nr. 148 (922), 30 iulie 1993, p. 2.
351. *Idem, Un jubileu semnificativ*, în *Târnavă*, Târgu-Mureș, anul V, nr. 1 (25), 1995, p. 1.
352. *Idem, Libertate însângerață*, în *Vatra*, anul XIX, nr. 225, decembrie 1989, p. 1.
353. *Idem, Calmul valorilor*, în *Cuvântul liber*, Târgu-Mureș, anul III, nr. 101 (367), 24 mai 1991, p. 4.
354. *Idem, Un simbol viu Emil Dandea*, în *Ambasador*, Târgu-Mureș, anul II, nr. 7 (10), 1996, p. 5.
355. *Idem, Rădăcinile creației*, în *Informația mureșeană*, Târgu-Mureș, anul III, nr. 15-16, iulie 1993, p. 4.
356. *Moravuri noue*, în *Mureșul*, Târgu-Mureș, anul III, nr. 2, 20 ianuarie 1924, pp. 1-2.
357. Munteanu, Gh., *Școala și educația națională*, în *Graiul dăscălesc*, Sighișoara, anul I, nr. 1, ianuarie 1928, p. 9.
358. Mureșan, Doru, „*Vatra*” după revoluție, în *Cuvântul liber*, Târgu-Mureș, anul II, nr. 21 (29), 27 ianuarie 1990, p. 1.
359. Mureșianu, Vasile, *Protestul românilor din Osorheiu*, în *Foaia pentru minte, inimă și literatură*, anul 24, nr. 25, 28 iunie 1861, pp. 200-201.
360. Netea, Vasile, *Întâia întâlnire*, în *Clipa*, Târgu-Mureș, anul I, nr. 1, noiembrie 1936, p. 1.
361. *Idem, La plecarea noastră*, în *Jar și slovă*, anul I, nr. 1, aprilie 1937, p. 3.
362. *Idem, Nasc și la Mureș oameni!*, în *Cadran mureșean*, decembrie 1969, p. 1.
363. *Idem, Noul program și noii conducători ai revistei „Progres și cultură”*, în *Glasul Mureșului*, anul II, nr. 21, 25 aprilie 1935, p. 4.
364. *Idem, Târgu-Mureșul în amintirile mele literare*, în *Vatra*, anul X, nr. 107, 20 februarie 1980, p. 9.
365. *Idem, Un an de luptă*, în *Glasul Mureșului*, Târgu Mureș, anul II, nr. 42, 24 noiembrie 1935, p. 1.
366. *Idem, Din prag*, în *Credința*, Reghin, anul I, nr. 1, 16 aprilie 1933, pp. 1-2.
367. *Idem, Spre îndrumarea cea bună a țăranilor*, în *Credința*, Reghin, anul I, nr. 2, 1 mai 1933, p. 6.
368. *Idem, Generația antirevizionistă*, în *Credința*, Reghin, anul I, nr. 4, 28 mai 1933, p. 2.
369. *Idem, Pagina culturală*, în *Glasul Mureșului*, anul I, nr. 1, 22 noiembrie 1934, p. 2.
370. *Idem, Șomajul muncitorilor manuali*, în *Glasul șomerilor*, Reghin, anul I, nr. 1, 25 ianuarie 1933, p. 1.
371. *Idem, Folcloristica Mureșului*, în *Vatra*, anul II, nr. 16, iulie 1972, p. 15; anul II, nr. 17, august 1972, p. 17; anul II, nr. 18, septembrie 1972, p. 18; anul II, nr. 19, octombrie

- 1972, p. 19; anul II, nr. 20, noiembrie 1972, p. 19; anul II, nr. 21, decembrie 1972, p. 21; anul IV, nr. 44, noiembrie 1974, pp. 12-13.
372. *Idem*, *Epilog la „amintiri mureșene”*, în *Vatra*, anul XI, nr. 120, martie 1981, p. 29.
373. Nicoară, Eugen, *Glas de chemare...*, în *Drum drept*, Târgu-Mureș, anul I, nr. 1, 15 aprilie 1936, p. 4.
374. *Idem*, *Ce să credem și cum să trăim*, în *Credința*, Reghin, anul I, nr. 7, 20 iulie 1933, p. 3.
375. Nicoară, Vladimir, *Foi răzlețe. Din jurnalul unui becher*, în *Cosânzeana*, anul XI, nr. 8, pp. 105-107.
376. *Idem*, *Obiceiuri pământești. Pumnul*, în *Mureșul*, Târgu-Mureș, anul II, nr. 22, 3 iunie 1923, p. 1.
377. *Idem*, *Chipuri din țara idealului. Agentul electoral*, în *Mureșul*, Târgu-Mureș, anul II, nr. 307, 29 iunie 1923, p. 1.
378. *Idem*, *Funcționarul*, în *Mureșul*, Târgu-Mureș, anul II, nr. 32, 12 august 1923, p. 1.
379. *Idem*, *Obiceiuri și tipuri. Ștrand*, în *Mureșul*, Târgu-Mureș, anul III, nr. III, nr. 16, 6 iulie 1924, p. 1.
380. *Idem*, *Mascarada*, în *Mureșul*, Târgu-Mureș, anul III, nr. 17, 13 iulie 1924, p. 1.
381. Nistor, Eugeniu, „*Criticele*” lui *Al. Cistelecan și critica tradiționalistă*, în *Litart*, Târgu-Mureș, anul II, nr. 11, nov. 2011, p. 1.
382. *Idem*, *Cultură și tranziție*, în *Târnava*, Târgu-Mureș, anul VI, nr. 3 (39), 1996, p. 1.
383. *Idem*, *Argument pentru ziua de mâine*, în *Argument*, anul I, nr. 1, 1994, p. 1.
384. *Idem*, *Cornel Moraru, în Școala ardeleană*, Târgu-Mureș, anul II, nr. 8 (11), octombrie 1992, p. 3.
385. *Idem*, „*Lumina dintâi*”, în *Târnava*, Târnăveni, anul I, nr. 1, 1991, p. 1.
386. *Idem*, *Cultură și maculatură*, în *Târnava*, Târgu-Mureș, anul V, nr. 9-10 (33-34), 1995, p. 1.
387. Nițu, Valeriu, *Nicolae Iorga savant și patriot la Târgu-Mureș*, în *Vatra*, Târgu-Mureș, anul I, nr. 2, mai 1971, pp. 17-18.
388. Obreja, Silvia, *Centenar „Vatra” 1894-1994*, în *Târnava*, anul V (1995), nr. 1 (25), p. 15.
389. Olariu, Silviu, *Școala medicală mureșeană: Tradiții și actualitate*, în *Cadran mureșean*, aprilie 1970, p. 17.
390. *O necesitate obiectivă, logică, principială – Județul Târnava-Mare cu capitala la Sighișoara*, în *Glasul cetății*, Sighișoara, anul 5, nr. 56, 10 februarie 1993, p. 1.
391. Paleologu, Alexandru, *Tot ceea ce e genial este Divin*, în *ICS*, Târgu-Mureș, anul I, nr. 0, martie 1995, p. 12.
392. Panaiot, Mircea, *Doi ziaristi au dat în judecată un procuror*, în *Jurnalul de Mureș*, Târgu-Mureș, anul II, nr. 50, 15-21 iunie 1998, p. 10.
393. Papadima, Ovidiu, *Un fel de prefață despre folclor*, în *Cadran mureșean*, decembrie 1969, p. 13.
394. *Idem*, *Amintiri de la începuturile Liceului „Al. Papiu Ilarian”*, în *Generații*, Târgu-Mureș, nr. 5, octombrie 1969, p. 2.



395. Papiu-Ilarian, Alexandru, *Independența constituțională a Transilvaniei*, serial în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, anul 24: nr. 26, 5 iulie 1861, pp. 204-208; nr. 27 din 12 iulie 1861, pp. 211-214; nr. 28 din 19 iulie 1861, pp. 219-220; nr. 29 din 26 iulie 1861, pp. 227-230; nr. 30 din 2 august 1861, pp. 238-241.
396. *Idem*, *Horia și Cloșca*, în *Familia*, anul 2, nr. 2, 15/27 ianuarie 1866, p. 14; nr. 3, 25 ianuarie/6 februarie 1866, pp. 30-32; nr. 4, 5/17 februarie 1866, pp. 42-43; nr. 5, 15/27 februarie 1866, pp. 54-55.
397. *Partidul unic*, în *Glasul Mureșului*, Târgu-Mureș, anul VI, nr. 165-166 / 22 ianuarie 1939, pp. 1, 4.
398. Pașcan, E. M., *Centenarul revistei „Vatra”*, în *Cuvântul liber*, Târgu-Mureș, anul VI, nr. 249 (1.349), 17 decembrie 1994, p. 1.
399. *Idem*, *Organizatorii evocărilor, simpoziunelor pe teme istorice, sunt tot mai singuri!*, în *Cuvântul liber*, Târgu-Mureș, anul IX, nr. 94 (1.963), 17 mai 1997, p. 1.
400. Păcurariu, Francisc, *Conviețuirea româno-maghiară*, în *Înfrățirea*, Târgu-Mureș, anul I, nr. 2, 11 ianuarie 1945, p. 3.
401. *Idem*, *Amurgul imperialismului maghiar*, în *Înfrățirea*, Târgu-Mureș, anul I, nr. 5, 4 februarie 1945, p. 4.
402. Pecha, Károly, *Miért indittatott meg a lap (De ce s-a demarat acest jurnal!)*, în *Gazeta frizerilor și bărbierilor din Târgu-Mureș – Târgu Mureși Borbélyok és Fodrászok Lapja*, Târgu-Mureș, anul I, nr. 1, 15 ianuarie 1925, p. 1.
403. Petcu, Marian, *Obsesia europeană în presa începuturilor*, în *Revista Română de Istoria presei*, anul I, nr. 2, 2007, p. 27-29.
404. *Idem*, *Originile radioului în România*, în *Revista Română de Istoria Presei*, anul V, nr. 1 (9), 2011, p. 46.
405. *Platforma prieteniei de la Târgu-Mureș*, în *Cuvântul liber*, Târgu-Mureș, anul I, nr. 6, 29 decembrie 1989, p. 2.
406. *Pledoarie pentru decență*, în *Graiuri mureșene*, Târgu-Mureș, anul I, nr. 1, 1995, p. 1.
407. Ploeșteanu, Grigore, *Em. I. Cocoș*, în *Reghinul cultural*, II, 1990, p. 127.
408. *Idem*, *Gazeta de Transilvania la Târgu-Mureș*, în *Steaua roșie*, anul XXII, nr. 238 (3.903), 10 octombrie 1970, p. 3.
409. *Idem*, *Cu gândul la Romulus Guga*, în *Vatra*, anul XIV, nr. 159, iunie 1984, p. A.
410. *Politizarea târgurilor sau bâlcizarea politicii*, în *Graiuri mureșene*, Târgu-Mureș, anul I, nr. 4, 1995, p. 1.
411. Popa, Atanasie, *Sub semnul înfrățirii. Manifestări literare organizate de revistele Viața românească și Igaz Szó*, în *Steaua roșie*, anul XXII, nr. 278 (3.943), 26 noiembrie 1970, pp. 1, 3.
412. Popa, Mircea, *De vorbă cu prof. univ. dr. Pompiliu Teodor, membru corespondent al Academiei Române*, în *Școala ardeleană*, Târgu-Mureș, anul I, nr. 1, octombrie 1991, p. 3.
413. *Idem*, *Literatura rezistenței*, în *Ambasador*, Târgu-Mureș, anul I, nr. 1, 1995, p. 14.

414. Popescu, Gh. St., *Paradoxul unei generații*, în *Povățuitorul școlărimii*, Târgu-Mureș, anul I, nr. 6-7, 1 martie 1938, p. 3.
415. Poptămaș, Dimitrie, *Vasile Netea și reghinenii*, în *Gazeta Reghinului*, Reghin, anul III, nr. 2 (17), martie 1990, p. 1.
416. *Idem*, *După un deceniu*, în *Țara fagilor*, Târgu-Mureș, 1999, p. 5.
417. *Idem*, *Progres și cultură*, în *Educație și cultură*, Târgu-Mureș, anul I, nr. 1-2, aprilie iunie iulie-septembrie 1995, p. 14.
418. *Presa comunistă – purtătorul de cuvânt al partidului*, în *Steaua roșie*, anul IX, nr. 804, 4 mai 1960, p. 5.
419. *Presa minoritară din România*, în *Glasul Mureșului*, Târgu-Mureș, anul III, nr. 51, 23 februarie 1936, p. 3.
420. *Primăria și sărbătorirea Dlui Dr. Gh. Bernády*, în *Orașul*, Târgu-Mureș, anul XII, nr. 9, 1 mai 1934, p. 102.
421. *Problema maghiară*, în *Székely Napló*, Târgu-Mureș, anul LIII, 14 februarie 1924, p. 1.
422. Rădulescu-Motru, Ctin., *Românism - Europeanism*, în *Ideea europeană*, anul VI, nr. 146, 1-8 iunie 1924, p. 1.
423. Răileanu, Eugen G., în *Gazeta Mureșului*, anul I, nr. 2, 23 octombrie 1931, p. 1.
424. *Recursul Românilor din Diciosânmărtin în chestia atentatului comitetului orășenesc îndreptat împotriva limbii române*, în *Românul târnăvean*, anul I, nr. 2, februarie 1913, p. 4.
425. *Revista săptămânei*, în *Ideea europeană*, anul VIII, nr. 196, 1 ianuarie 1927, p. 4.
426. Romanu, Georgiu (Mures Osorheiu în Juniu 1862), *Documente istorice noue*, în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, anul 25, nr. 34, nr. 38 din 5 septembrie 1862, pp. 265-266; nr. 31 din 8 august 1862, p. 244; nr. 32 din 15 august 1862, pp. 249-251; nr. 33 din 22 august 1862, pp. 256-258.
427. *Rostul gazetei noastre*, în *Ogorul*, Târgu-Mureș, anul I, nr. 1, 3 noiembrie 1920, p. 1.
428. Roșca, Petru, *La sfințirea Catedralei ortodoxe*, în *Glasul Mureșului*, Târgu Mureș, anul I, nr. 2, 29 noiembrie 1934, p. 1.
429. *Să nu uităm...*, în *24 ore mureșene*, Târgu-Mureș, anul VI, nr. 1113, 19 martie 1998, p. 1.
430. *Scrisoarea celor șase*, în *Dilema veche*, anul VIII, nr. 365, 10-16 februarie 2011, p. 10.
431. Sigmirean, Cornel, *Renașterea națiunii prin cultură*, în *Jurnalul de Mureș*, Târgu-Mureș, anul I, nr. 1, 13-19 februarie 1995, p. 1.
432. Sin, Mihai, *Deceniul prozei*, în *Vatra*, anul VIII, nr. 89, august 1978, p. 11.
433. *Idem*, *Nevoia de proză scurtă*, în *Vatra*, anul X, nr. 106, ianuarie 1980, p. 4.
434. *Idem*, *Cenaclu și cenacliști*, în *Steaua roșie*, anul XIV, nr. 95 (4380), 22 aprilie 1972, p. 4.
435. Stanca, Horia, *Editura ardeleană*, în *Clipa*, Târgu Mureș, anul I, nr. 2, 15 noiembrie 1936, p. 1.
436. Stor, Geny, *Domn și tovarăș*, în *Athenaeum*, Târgu-Mureș, anul V, nr. 1 (19), ianuarie 1972, p. 10.

437. Sturza, Marius, *Ca introducere*, în *Gazeta băilor – Fördö Újság*, anul I, nr. 1, 1 iulie 1930, p. 1.
438. Suciu, Mihai, *Gazetărim, gazetărim...*, în *Cuvântul liber*, Târgu-Mureș, anul II, nr. 104 (112), 26 mai 1990, p. 3.
439. Suciu, Vasile T., *File din istoria eliberării orașului Târgu-Mureș*, în *Cuvântul Liber*, Târgu-Mureș, anul V, nr. 187(961), 23 septembrie 1993, p. 3
440. *Idem*, *Presa românească la Târgu-Mureș*, în *Avântul obiectiv*, anul I, nr. 1, 19 decembrie 1838, pp. 1-4.
441. „*Suntem frați, nu ne separați!*”, în *Cuvântul liber*, Târgu-Mureș, anul II, nr. 30 (38), 8 februarie 1990, p. 1.
442. Szabo Mihai, *File din istoria presei și a tiparului din Reghin*, în *Reghinul cultural*, I, 1982, p. 50.
443. *Suntem și vom fi presă liberă*, în *Cuvântul liber*, Târgu-Mureș, anul II, nr. 11 (19), 16 ianuarie 1990, p. 1.
444. Szövérfi, Zoltán, *O cotitură important în viața ziarului „Ardealul nou”*, în *Ardealul nou*, Târgu-Mureș, anul IV, nr. 202, 6 noiembrie 1949, p. 9.
445. Șerban, Melinte, *O revistă de prestigiu. Progres și cultură*, în *Cadran mureșean*, august 1970, p. 15.
446. *Idem*, *Viața culturală mureșeană în scrisori inedite*, în *Reghinul cultural*, IV, Reghin, 1999, pp. 198, 202.
447. *Idem*, *Târgu-Mureșul și presa culturală*, în *Vatra*, anul XXXII, nr 9-10 (414-415), sept-oct. 2005, p. 83.
448. *Idem*, *Societatea „Tinerimea Română din Reghin și jur”*, în *Reghinul cultural*, II, 1990, p. 57.
449. *Idem*, *Cot la cot – antologie bilingvă*, în *Cadran mureșean*, supliment social-politic și de cultură al ziarului *Steaua Roșie*, Târgu-Mureș, decembrie 1969, p. 3.
450. *Idem*, *Tentația literaturii*, în *Steaua roșie*, anul 22, 250 (3915), 24 oct. 1970, p. 3.
451. *Idem*, *Tradiții. O editură sighișoreană*, în *Vatra*, anul I, nr, 1, aprilie 1971, p. 18.
452. *Idem*, *O citadelă a rezistenței naționale*, în *Gazeta Reghinului*, Reghin, anul I, nr. 4, iulie 1990, p. 1.
453. Șora, Mihai, *Generația mea a fost o generație sacrificată*, în *ICS*, Târgu-Mureș, anul I, nr. 0, martie 1995, p. 13.
454. Tapalagă, Dan, *Schimbarea la față a presei românești*, în *ICS*, Târgu-Mureș, anul II, nr. 7, 1997, p. 6.
455. Tar, Csaba, *Presa mureșeană în boxa acuzaților*, în *Jurnalul de Mureș*, Târgu-Mureș, anul II, nr. 37, 9-15 martie 1998, p. 8.
456. *Târnava*, în *Almanahul Presei Române pe 1926*, editat de Sindicatul Presei Române din Ardeal și Banat, Cluj, 1926, p. 194.
457. *Teatrul românesc la Târgu-Mureș*, în *Glasul Mureșului*, Târgu-Mureș, anul IV, nr. 94 / 21 februarie 1937, p. 4.

458. *Teatrul românesc din Târgu-Mureș*, în *Orașul*, Târgu-Mureș, anul XV, nr. 4, 15 februarie 1937, p. 2.
459. *Templul înțelegerii*, în *Ogorul*, Târgu-Mureș, anul II, nr. 22 / 1 iunie 1921, p. 1.
460. *Un atentat mișelesc împotriva limbei române*, în *Românul târnăvean*, anul I, nr. 1, ianuarie 1913, p. 2.
461. *Universitatea de Artă Teatrală la împlinirea a 50 de ani de la fondare*, în *Symbolon*, Analele Universității de Artă Teatrală Târgu Mureș, 1-2/2001, nr. 2-3, p. 8.
462. *Un naționalism „bun”, un naționalism „rău”?*, în *Alteră*, publicație editată de Liga ProEuropa, Târgu Mureș, anul I, nr. 2, 1995, p. 64.
463. Valeriu, Șt., *Ziua presei*, în *Ardealul nou*, Târgu-Mureș, anul III, nr. 125, 16 mai 1948, p. 2.
464. Vânău, Liviu, *„Europa” și „România Mare”*, în *Gazeta de Mureș*, Târgu-Mureș, anul I, nr. 5, august 1991, p. 1.
465. *Idem, Între gulag și gulaș*, în *Gazeta de Mureș*, Târgu-Mureș, serie nouă, anul I, nr. 4, 25 noiembrie – 2 decembrie 1991, p. 1.
466. *Viața publicistică la Mureș*, în *Glasul Mureșului*, Târgu-Mureș, anul VII, nr. 232, 28 martie 1940, p. 3.
467. *Vorbirea de program a Dhui Primar ținută cu ocazia instalării*, în *Mureșul*, Târgu-Mureș, anul II, nr. 1, 4 ianuarie 1923, p. 2.
468. *Vorbiți, scrieți românește pentru D-zeu!*, în *Ogorul*, Târnăveni, anul I, nr. 5, 1 decembrie 1920, p. 3.
469. *Ziua Internațională a Libertății Presei*, în *Recurs*, Târgu-Mureș, anul II, nr. 86 (326), 3 mai 2000, p. 5.

#### ARHIVE AUDIO-VIDEO

470. Album audio aniversar, *Cresc amintirile...Radio Târgu-Mureș 50 de ani*, producător Studioul Regional Radio Târgu-Mureș, realizator Valentin Marica, 2008.
471. Arhiva emisiunii *Proiect Târgu-Mureș*, producător Știi TV Târgu-Mureș, realizator Angela Precup, mai - august 2007.
472. Masa rotundă *Revista VATRA – 40 de ani* (înregistrare audio-video), organizată la Târgu Mureș, în data de 2 decembrie 2011, de către Revista *Vatra*, Universitatea “Petru Maior” Târgu-Mureș - Facultatea de Științe și Litere, Departamentul de Filologie și Uniunea Scriitorilor din România - Filiala Târgu-Mureș.